

mütefekkir

Aksaray Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi

cilt / volume: 10 • sayı / issue: 20 • aralık / december 2023 • 367-392
ISSN: 2148-5631 • e-ISSN: 2148-8134 • DOI: 10.30523/mutefekkir.1405276

KUR'AN'I TERCÜME EDEN GAYRİMÜSLİM KADINLAR VE TERCÜMELERİ

Non-Muslim Women who Translated the Qur'an and Their Translations

Hidayet AYDAR

Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Temel İslam Bilimleri Bölümü Tefsir Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye orcid.org/03a5qrr21

Prof. Dr., İstanbul University Faculty of Theology Department of Basic Islamic Sciences Department of Tafsir, İstanbul, Türkiye

✉ hidayet@istanbul.edu.tr <https://orcid.org/0000-0002-7563-5073>

i Makale Bilgisi / Article Information:

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 28.07.2023

Kabul Tarihi / Accepted: 25.09.2023

Yayın Tarihi / Published: 15.12.2023

” Atıf / Cite as: Aydar, Hidayet. "Kur'an'ı Tercüme Eden Gayrimüslim Kadınlar ve Tercümeleri". *Mütefekkir* 10/20 (2023), 367-392. <https://doi.org/10.30523/mutefekkir.1405276>

© Telif / Copyright: Published by Aksaray Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi / Aksaray University Faculty of Islamic Sciences, 68100, Aksaray, Turkey. Tüm Hakları saklıdır / All rights reserved.

İntihal / Plagiarism: Bu çalışma hakem değerlendirmesinden geçmiş, bir intihal yazılımı ile taranmıştır. İntihal yapılmadığı tespit edilmiştir. This article has gone through a peer review process and scanned via a plagiarism software. No plagiarism has been detected.

KUR'AN'I TERCÜME EDEN GAYRİMÜSLİM KADINLAR VE TERCÜMELERİ

Öz

Gayrimüslimlerin Kur'an-ı Kerim'i tercüme çalışmaları oldukça eskilere gitmektedir. Bir gayrimüslim tarafından yapılan ilk tam Kur'an tercümesi 1141-1142 yıllarına tekabül etmektedir. Bundan sonra aşağı-yukarı beş yüz yıl ikinci bir Kur'an tercümesi yok ise de bilhassa on altıncı asırdan itibaren yeniden Kur'an'ı tercüme faaliyetleri başlamıştır. 2000'li yıllara kadar bütün dünyada, özellikle Batı'da gayrimüslimler tarafından çok sayıda Kur'an tercümesi yapılmıştır. Gayrimüslim olduğu halde Kur'an'ı çevirenler arasında kadınlar da bulunmaktadır. Bu çalışmada Müslüman olmadığı halde Kur'an'ı tercüme eden kadınlar ve yapmış oldukları çeviriler üzerinde durulmaktadır. Makalede gayrimüslim kadınların yapmış olduğu çevirilerin tanıtımının yanı sıra bunları yapan kadınlar hakkında da bazı bilgiler verilmektedir. Yine elde edebildiğimiz bilgiler muvacehesinde söz konusu gayrimüslim kadınların Kur'an'ı tercüme etmeye niçin ihtiyaç duydukları, tercümelerinde muhatap aldıkları kitleler, yaptıkları çeviride takip ettikleri yöntem, tercümelerinin kaynakları, tercümelerinde herhangi bir tahrif yapıp yapmadıkları, tercümelerinin meydana getirdiği etki, bu tercümelerin günümüzde tedavülde olup olmadıkları gibi hususlar da irdelenmektedir. Kur'an'ı tercüme etmiş olan bütün kadınları ele almak, bir makalenin sınırlarını aşacağından, burada sadece gayrimüslim kadınların tercümeleri üzerinde durulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Kur'an, Tercüme, Gayrimüslim Kadınlar, Kur'an Tercümeleri.

Non-Muslim Women who Translated the Qur'an and Their Translations

Abstract

Non-Muslims' efforts to translate the Holy Qur'an go back a long way. The first complete translation of the Qur'an by a non-Muslim was made in 1141-1142. Although there was no second translation of the Qur'an for approximately five hundred years after this, activities to translate the Qur'an started again, especially from the sixteenth century onwards. Until the 2000s, many translations of the Qur'an were made by non-Muslims all over the world, mostly in the West. There are also women who translated the Qur'an even though they are non-Muslims. This study focuses on these women and their translations. In addition to introducing the translations of non-Muslim women, the article also provides some information about the women who made them. Furthermore, based on the information obtained, the topics that are discussed in this study are as follows; the reason why these non-Muslim women needed to translate the Qur'an, the audiences they addressed in their translations, the method they followed in their translations, the sources of their translations, the impact of their translations, whether they made any distortions in their translations and whether these translations are in circulation today. Since it would be beyond the scope of an article to discuss all the women who have translated the Qur'an, only the translations of non-Muslim women are dealt with.

Keywords: Tafsir, Qur'an, Translation, Non-Muslim Women, Qur'an Translations.

GİRİŞ

Kur'an'da başta Yahudiler ve Hristiyanlar olmak üzere farklı din mensuplarına yönelik çok sayıda hitap bulunmaktadır. Bu hitapların muhataplarına uygun bir dille tebliğ edilmesi, muhataplar tarafından okunup anlaşılması çok önemlidir. Bu kapsamda Hz. Peygamber de kendi döneminde daha ziyade müşriklere, bunun yanında zaman zaman Yahudi ve Hristiyanlara, kendileriyle ilgili âyetleri okumuş, bu âyetler üzerinde tedebbür etmelerine fırsat vermiştir. Hz. Peygamber'in ve yaşadığı asrın üzerinden yüzyıllar

geçtikten ve Müslümanlar, Hristiyanların ve diğer dinlere mensup insanların yaşadığı bölgeleri hakimiyetleri altına aldıktan sonra buralarda bulunan insanlarla zaman zaman bazı dinî konuları görüşüp tartışmışlardır. Öte yandan kısa bir süre içinde bir ucu Çin Seddine diğer ucu Atlas Okyanusuna dayanan İslâm'ı daha yakından tanımak, İslâm'ın kutsal kitabı olan Kur'an'ın muhtevasına vakıf olmak da gayrimüslimlerin dikkatini celbeden hususlardan olmuştur. Kur'an'da sözü edilen bazı hususların Tevrat ve İncil'de de aynen veya benzer bir şekilde geçmesi, dolayısıyla Kur'an ve Kitabı Mukaddes arasındaki münasebetin tespiti ve boyutu gibi konular da Batılı araştırmacıların ilgisini çekmiştir. Bütün bunlar ve daha başka nedenlerden dolayı gayrimüslimler erken dönemlerde Kur'an'ı kendi dillerine çevirmeye çalışmışlardır. 1141-1142'li yıllarda başlayan gayrimüslimler tarafından Kur'an'ı tercüme hareketi günümüze kadar süre gelmiştir. Yaptığımız araştırmalara göre yaklaşık sekiz yüz yıl süren bu zaman zarfında Kur'an'ı hep gayrimüslim erkekler tercüme etmişlerdir. Bizim tespitimize göre ancak 1950'li yıllardan itibaren gayrimüslim kadınlar Kur'an'ı tercüme etme işinde görev almaya başlamışlardır. Araştırmalarımız çerçevesinde ilk olarak Yunanlı bir hanım tarafından başlatıldığını gördüğümüz Kur'an'ın hanımlar tarafından tercümesi hareketinin son örneğine 2011 yılında şahit olmaktadır. Bundan sonra da bazı çalışmaların yapılmış olması muhtemeldir; ancak biz sadece burada zikrettiklerimizi tespit edebildik. Şayet burada belirtilen tarihten önce gayrimüslim hanımlar tarafından yapılmış başka tercüme hareketleri tespit edilirse; yine burada yer verdiklerimizin dışında daha başka bazı tercüme hareketlerinin var olduğu ortaya çıkarsa bunları da ileride yapacağımız çalışmalara katarak konuyu daha da zenginleştirmiş olacağız.

Kadınların yapmış olduğu bu çalışmalarını tanıtan, değerlendiren, yorumlayan çalışmalar oldukça azdır. "Kur'an'ı Tercüme Etmiş Olan Müslüman Hanımlar"¹ adındaki bir makalede Kur'an'ı tercüme etmiş olan Müslüman hanımlar tanıtılmıştır. Kur'an'ı tercüme etmiş olan mühtedi Müslüman hanımlara dair bir çalışma planımız da vardır ve bunu da bir makale kapsamında yayımlamak niyetindeyiz. Bunların dışında Rim Hassen tarafından hazırlanmış olan *English Translations of the Quran by Women: Different or Derived?* adlı doktora tezi² ve yine bu hanıma ait olan "From a Slave to a Translator: Conflicts and Mediation in Fatma-Zaïda's Translation of the Quran",³ "Kur'an'ın Kadınlar Tarafından İngilizce Tercümesi: Dilde ve Dil

¹ Hidayet Aydar, "Kur'an'ı Tercüme Etmiş Olan Müslüman Hanımlar", *Dicle İlahiyat Dergisi* 25/2 (2022), 285-315.

² Rim Hassen, *English Translations of the Quran by Women: Different or Derived?* (Coventry: University of Warwick, Doktora Tezi, 2012), 66-175.

³ Rim Hassen, "From a Slave to a Translator: Conflicts and Mediation in Fatma-Zaïda's Translation of the Quran", *Literary Translation and Cultural Mediators in "Peripheral" Cultures*, ed. Diana Roig-Sanz - Reine Meylaerts (Cham: Springer International Publishing, 2018), 211-234.

Vasıtasıyla “Cinsiyet Dengesini” Sağlama Konusunda Karşılaşılan Zorluklar” adıyla Türkçeye tercüme edilmiş olan⁴ “English Translation of the Quran by Women: The Challenges of “Gender Balance” in and Through Language”⁵ adlı çalışmalarda da bazı hanımların Kur’an tercümelemleri değerdendirilmiştir. Hidayet Aydar’ın yazmış olduğu “Kur’an-ı Kerim’i Tercüme Eden Bir Cariye: Fatma Zaida (ö. 1861’den Sonra) ve “L’Alkoran Le Livre Par Excellence” Adlı Eseri”⁶ adlı çalışması da burada zikredilmesi gereken bir eserdir. Ancak bu da mühtedi Müslüman bir hanıma ait bir tercümedir. Sema Üstün Külünk’ün “The uncharted experience of women translators of the Qur’an in Turkey”⁷ ile Yazid Haroun’a ait “When women and men collaborate to translate the Qur’an: An ‘interactive’ approach”⁸ adlı çalışmaları da burada hatırlanmalıdır. “Women Contributions in Translating Islamic Books: A Criticaltextual Translational Analysis” adlı ortak makale çalışmasında da Aisha Bewely, Laleh Mehree Bakhtiar, Amatul Rahman Omar, Tahereh Saffarzadeh, Martha Schulte- Nafeh, Maria Massi Dakake adlı hanımların Kur’an tercümelemleriyle ilgili bazı bilgiler verilmiş ve çeşitli değerdendirmeler yapılmıştır.⁹ Bunların dışında kadınların Kur’an tercümelemlerini işleyen bir çalışma bulamadık. Burada ele alacağımız konu, yani gayrimüslim hanımların yapmış olduğu Kur’an çevirileri konusu hanımların yapmış olduğu Kur’an tercümelemleri olması hasebiyle bir yönü itibariyle burada zikrettiğimiz çalışmalara benziyorsa da sadece gayrimüslim kadınların tercümelemlerini işliyor olması yönüyle farklılık arz etmektedir. Bu açıdan da çalışma özgünlük taşımaktadır.

Çalışmada farklı dillerde yapılmış Kur’an tercümelemlerinin işleneceği açıktır. Bu dillerin hepsine vâkıf olup buna göre bunları orijinal dilinden takip edip incelemek arzu edilen bir husus olmakla birlikte, bunun çok zor bir durum olduğu izahattan varestedir. O yüzden burada sözü edilecek tercümelemler mümkün olduğunca kendi aslı dillerinden takip edilmeye çalışılacaktır fakat dillerine hâkim olunmayan tercümelemler hakkında ikinci el çalışmalardan istifade edilecektir. Ayrıca bu dilleri bilen bazı tanıdıklardan yar-

⁴ Rim Hassen, “Kur’ân’ın Kadınlar Tarafından İngilizce Tercümesi: Dilde ve Dil Vasıtasıyla ‘Cinsiyet Dengesini’ Sağlama Konusunda Karşılaşılan Zorluklar”, çev. Feyza Çelik, *Tefsir Araştırmaları Dergisi* 4/2 (2020), 632-652.

⁵ Rim Hassen, “English Translation of the Quran by Women: The Challenges of ‘Gender Balance’ in and Through Language”, *MonTI. Monografias de Traducción e Interpretación* 3 (2011), 213-229.

⁶ Hidayet Aydar, “Kur’an-ı Kerim’i Tercüme Eden Bir Cariye: Fatma Zaida (v. 1861’den Sonra) ve ‘L’Alkoran Le Livre Par Excellence’ Adlı Eseri”, *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi* 20 (2022), 293-326.

⁷ Sema Üstün Külünk, “The uncharted experience of women translators of the Qur’an in Turkey”, *Parallèles* 34/1 (2022), 142-150.

⁸ Yazid Haroun, “When women and men collaborate to translate the Qur’an: An ‘interactive’ approach”, *Parallèles* 34/1 (2022), 184-189.

⁹ Shair Ali Khan vd., “Women Contributions in Translating Islamic Books: A Criticaltextual Translational Analysis”, *Palarch’s Journal Of Archaeology Of Egypt/Egyptology* 18/8 (2021), 5005-5015.

dım talep edilecektir. Yanı sıra bilhassa web sitelerinden yararlanılırken google'in otomatik olarak sayfayı Türkçeye tercüme etme hizmetinden istifade edilecektir; bunun mümkün olmadığı durumlarda ilgili metni kopyalayıp ya da bizzat yazarak google translate veya deepl.com programlarını kullanarak Türkçeye tercümesi temin edilecektir.

Burada imkânlar ölçüsünde mütercim ve tercümesi hakkında bilgiler sunulacaktır. Ancak bazı mütercimler meşhur olmadıkları ve/veya kendileriyle ilgili çalışmalar yapılmadığı, kendileri de hayat hikâyeleriyle ilgili bir şey paylaşmadıkları için haklarında bilgiye ulaşmak bazan çok zor olabilmektedir. Bu konuda internet, ilgili ülkede bulunan tanıdıklardan yardım istemek gibi elden gelen bütün olanaklar ortaya konulmaya çalışılacaktır. Bununla birlikte yine de bazıları hakkında kâfi derecede bilgi sunmak mümkün olmayabilir.

Makalede gayrimüslim hanımların yapmış olduğu çevirilerin tanıtımının yanı sıra bu hanımların Kur'an'ı tercüme etmeye niçin ihtiyaç duydukları, tercümelerini kimleri nazara alarak yaptıkları, çevirilerinde takip ettikleri yöntem, tercümelerinde yararlandıkları kaynaklar, tercüme yaparken bir tahrife yeltenip yeltenmedikleri de elde edilen bilgiler çerçevesinde işlenecektir. Tercümelerinin bugün kendi kamuoylarında kullanılıp kullanılmadığı, hitap ettikleri kitle üzerinde bir etki meydana getirip getirmediği de ele alınacaktır.

Bu çalışmayı ilgili akademiyanın ve genel olarak kamuoyumuzun gayrimüslim hanımların yapmış oldukları Kur'an tercümelerinden haberdar olmasının faydalı olacağına inandığımız için hazırladık. Bu maksatla gayrimüslim hanımların Kur'an tercümeleri hakkında bazı önbilgiler vermek, bunlara dair genel malumat sunmakla iktifa edilecek; daha fazla bilgi verilme cihetine gidilmeyecektir. Bunlar ileride bu konuda yapılacak çalışmalara bırakılacaktır. Bununla birlikte zaman zaman bazı örnekler üzerinden kısa değerlendirmeler yapılacaktır.

Makalede gayrimüslim hanımların Kur'an tercümeleri, yapılmış oldukları yıl esas alınarak kronolojik bir sıralamayla verilecektir.

1. KUR'AN'I TERCÜME ETMİŞ OLAN GAYRİMÜSLİM HANIMLAR

Tarih boyunca yapılmış Kur'an tercümelerinin sayıları üzerinde duran bir çalışmada 2020 yılına kadar bütün dünya dillerinde 1626 adet tam Kur'an tercümesinin yapıldığı tespit edilmiştir. Bunları yapanlar ekek ve kadın olmalarına göre tasnif edildiğinde 49 kadının Kur'an'ın tercümesi işinde görev aldığı görülür.¹⁰ İlk dönemlerde yapılmış olan bütün tercümeleler erkeklere aittir. İlk kez 1861 yılında Fatma Zaida adlı bir hanımın

¹⁰ Hidayet Aydar, "Dünya Dillerindeki Kur'an Tercümeleri Üzerine İstatistiksel Bir Değerlendirme", *Tafsir Dergisi* 2/1 (2022), 64-65.

Kur'an'ı Fransızcaya tercüme ettiğine şahit oluyoruz.¹¹ Bu tarihten itibaren 1950'li yıllara kadar yani yüz yıllık bir dönemde hanımlara ait başka bir Kur'an tercümesi bulamadık. 1950'li yıllara geldiğimizde mühtedi bir Müslüman Hanım olan Nasirah Zimmerman'ın tercümesini görüyoruz. Bundan sonra gayrimüslim hanımların tercümeleri mevzubahis olabilmektedir. Şimdi bu tercümeleri kronolojik olarak tanıtmak istiyoruz.

1.1. Minas Zoğrafou - Meranajou (Μίνας Ζωγράφου - Μεραναίου) ve To Koranion (Το Κοράνιο) Adlı Yunanca Tercümesi

Bugün itibariyle ondan fazla tercümenin olduğu Yunancaya Kur'an'ın tercümesi tarihi oldukça erken dönemlere kadar gitmektedir.¹² Hatta bunu Yuhanna ed-Dımaşkî (ö. 131/749) ve İslâm hakkında bazı yazılar yazmış olan Bizans ilahiyatçısı Niketas Byzantios'a (ö. 9. asır) kadar götürmek mümkündür.¹³ Yunanlı mütercimler hem ataları olan bu polemikçi kişiler hem de diğer Avrupalı meslektaşları gibi oryantalist bir bakış açısıyla¹⁴ Kur'an tercümesine yaklaşmışlardır. Bunların muhtevaları incelendiğinde Yunan kamuoyunda Kur'an'a ve İslâm dinine karşı negatif bir anlayış geliştirmeyi istihdaf ettikleri anlaşılmaktadır.

Yunanca yapılan tercümeler arasında bayanların çevirileri dikkat çekmektedir. Bunun ilk örneğini Minas Zoğrafou-Meranajou'da (ö. 1989) görüyoruz. Annesi ve babası İzmir'de doğup büyümüş olan Minas, 1928 yılında dünyaya gelmiştir. Önce ilahiyat eğitimi, ardından Atina Üniversitesi Felsefe bölümünü okuyup oradan mezun olmuştur. İngiltere'de Birmingham Üniversitesinde filoloji alanında doktora yapmıştır. Daha sonra tercüme işi ve gazetecilikle uğraşmış 10 civarında önemli eseri Yunancaya çevirmiştir.

¹¹ Fatma Zaida, *L'Alkoran: Le Livre Par Excellence* (Lisbonne: Imprimerie de la Société Typographique Franco-Portuga, 1861); Rim Hassen - Adriana Şerban, "Translation of Religious Writings", *An Encyclopedia of Practical Translation and Interpretation*, ed. Chan Sin-Wai (Hong Kong: The Chinese University of Hong Kong, 2018), 335.

¹² Christian HÖGEL, "An early anonymous Greek translation of the Qur'an The fragments from Niketas Byzantios' Refutatio and the anonymous Abjuratio [Una traducción griega anónima temprana del Corán. Los fragmentos de la Refutatio de Nicetas de Bizancio y la Abjuratio anónima]", *Collectanea Christiana Orientalia* 7 (2010), 65-71; Manolis Ulbricht, "Et-Tercemetu'l-ûlâ li'l-Kur'âni'l-Kerîm 8/9 m. Fî sicâli Nikitas el-Bizansi (el-Karn 9 m.) maa'l-İslâm b'ismi Tefnîdu'l-Kur'ân", *Chronos Revue d'Histoire de l'Université de Balamand* 25 (2012), 33-58; Tareq Radwan, *Tercemetu maâni'l-Kur'âni'l-Kerîm ile'l-lügati'l-Yünâniyye beyne muavvikâti'l-hitâb el-istişrâkî ve darûrât hatmiyye el-ma'rûfe...* (Mısır: Camiatu'l-Ezher, 2018), 37-57; Hekmatollah Molla Salehi - Sofia A Koutlaki, "Quranic Translation in Greek: Challenges and Opportunities" (2014), 5-6.

¹³ Târik Mansûr - Nehâ Abdu'l-Al Sâlim, "el-Bizantiyyûn ve Tercemetu'l-Kur'ân'l-Kerîm ile'l-Yünâniyye fi'l-Karni't-Tâsi' el-Milâdi: el-cüz' es-Selâsûn Nemûzecen", *Journal of Medieval and Islamic History* 8 (2014 2013), 83-124.

¹⁴ İbrahim Avd, *el-Musteşrikûn ve'l-Kur'ân dirâse li tercemâti neferin mine'l-musteşrikîn el-Fransiyyîn ve ârâhim fihi* (Kâhire: Mektebetu Zehrâ, 2003), 9-262; Muhammed Emin Hasen Muhammed Benî Âmir, *el-Musteşrikûn ve'l-Kur'ân* (Ürdün: Dârü'l-emel, 2003), 122-561.

1989 veya 1990 yılında Atina'da ölmüştür.¹⁵ Bu Hanım hakkında bundan başka bilgi temin edemedik. Kur'an çevirisi 1958'de Darema yayınları arasında neşredilmiştir.¹⁶

Minas Zoğrafou'nun tercümesi Kur'an'ın aslından değil, Avrupada yapılmış tercümelerinden yararlanılarak yapılmıştır, o yüzden Avrupa'da yapılan tercümelelerdeki hata ve yanlışların neredeyse tamamı bu tercümede de bulunmaktadır.¹⁷ Minas, yaptığı tercümenin kapağının üst kısmına "Muhammed" ismini yazmış, ortaya da Kur'an yazmış; böyle yapmakla okuyucuya Muhammed'in Kur'an'ın müellifi olduğunu; ayrıca yaptığı tercümeyle sadece "To Kopávi" (Kur'an) diye isimlendirmekle de, yaptığı Kur'an'ın tamamını yansıtan bir eser olduğunu ima ve ihsas etmek istemiştir.¹⁸ Minas, tercümesinde Mushaf sıralamasını esas almışsa da sûrelerin dizilişinde ve âyetlerin sıralanmasında titizlik göstermemiş,¹⁹ bunların yerlerini karıştırmıştır.²⁰

Zoğrafou tercümesinde Nisâ sûresinin başındaki (يا أيها الناس) (Ey insanlar) ifadesini, Yunancada ölümler anlamına gelen "thinitoi" ile karşılamıştır. Tercümesinde sûrenin başındaki "ey" nidasını kullanmadığı için sûre "Ölümler..." diye başlamıştır.²¹

Yine Zoğrafou, İhlas sûresindeki "ahad" kelimesini, "enotita" ile tercüme etmiştir. Enotita, birlik anlamını ifade etse de tek olma, yegâne olma, tevhid anlamındaki birliği değil, iki veya daha fazla unsurun bir araya gelmesiyle oluşan birliği ifade etmektedir. Yine tevhidin Yunancada "monothia, monotheismos" şeklinde karşılığı bulunduğu halde o, enotitayı kullanmayı tercih etmiştir. Bu ifade, doğal olarak Hristiyanlıktaki teslis inancıyla oluşan birliği tedai etmektedir.²² Tercümede daha başka birçok hata vardır.²³ Mina Zoğrafou'nun tercümesinin, ilk baskıdan sonra yeniden basıldığına dair bir bilgi tespit edemedik. Anlaşıldığı kadarıyla eser bugün kullanımda olmayan tercümelerdendir.

¹⁵ "ΛΑΜΠΟΡΓΚΙΝΙ: ΜΙΝΑ ΖΩΓΡΑΦΟΥ... Ένας θρόλος του βιβλίου... ΜΙΑ ΜΕΤΑΦΡΑΣΤΡΙΑ ΟΛΚΗΣ... και όχι μόνο...", ΛΑΜΠΟΡΓΚΙΝΙ (blog), 2020; "Μίνα Ζωγράφου-Μεραναίου", *Online Compendium των ελληνογερμανικών διασταυρώσεων* (Erişim 04 Temmuz 2022).

¹⁶ "Κοράνιο", *Βικιπαίδεια*, 13 Şubat 2022.

¹⁷ Cihad Bilal Halil, *Medresetu'l-İstisrak el-Yûnâniyye ev Nazratuhâ fi'd-Dirâsâti's-Şer'iyye el-İslâmiyye Hilâle Karneyn et-Tasi' Aşer ve'l-İşrîn el-Milâdiyeyn Dirâse Tahfiliyye Nakdiyye* (Medine: Câmiatü'l-İmam Muhammed b. Suûd el-İslâmiyye, Doktora Tezi, 1423), 120; Radwan, *Tercemetü maâni'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 205.

¹⁸ Radwan, *Tercemetü maâni'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 48.

¹⁹ Halil, *Medresetu'l-İstisrak el-Yûnâniyye ev Nazratuhâ fi'd-Dirâsâti's-Şer'iyye el-İslâmiyye Hilâle Karneyn et-Tasi' Aşer ve'l-İşrîn el-Milâdiyeyn Dirâse Tahfiliyye Nakdiyye*, 120.

²⁰ Radwan, *Tercemetü maâni'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 205.

²¹ Hidayet Aydar, *Kur'an-ı Kerim'in Tercümesi Meselesi* (İstanbul: Yeni Zamanlar Yay., 2014), 314.

²² Aydar, *Kur'an-ı Kerim'in Tercümesi Meselesi*, 314-315.

²³ Ali Nûr, "et-Tercemetü'l-Yûnâniyye li Maâni'l-Kur'âni'l-Kerîm", *en-Nedevetü'l-Alemiyye Havle Tercemeti Maâni'l-Kur'âni'l-Kerîm* (İstanbul: IRCICA Yayınları, 1395), 214-216.

1.2. Denise Masson ve *Le Coran* Adlı Fransızca Tercümesi

Tespitlerimize göre Kur'an'ı tercüme eden ikinci gayrimüslim bayan, Denise Masson (ö. 1994) adındaki Fransız hanımdır. Onun tercümesinden yüzyıl önce Fatma Zaida adında mühtedi Müslüman bir hanım Kur'an-ı Kerim'i Fransızcaya tercüme etmiş ve Lisbon'da neşretmişti.²⁴ 1901 yılında Paris'te doğan Denise Masson, 10 yaşlarındaiken ailesiyle Cezayir'e taşınmış ve uzun süre o bölgede kalmıştır.²⁵ 1929 yılında da Mağrib'e geçmiştir. Başta sağlık sektörü olmak üzere muhtelif alanlarda çalışmış, geleneksel Mağrib müziğiyle ilgilenmiştir. Masson, Arapçaya ve Fas'ta konuşulan yerel lehçelere vakıftır;²⁶ çoğunluğu dinî konularla ilgili olmak üzere muhtelif kitaplar yazmıştır.²⁷ Bizim için burada önemli olan 1967 yılında Paris'te neşredilen *Le Coran* adlı Fransızca Kur'an tercümesidir.

Masson uzun yıllar Tevrat, İncil ve Kur'an arasında mukayeseli çalışmalar yapmıştır. Sonra bu çalışmalarını Kur'an'ı tercüme etmeye teksif etmiştir. *Le Coran* adlı tercümesi böyle vücut bulmuştur. 30 yıla yakın bir süre emek verdiği tercümesi, büyük ilgi görmüş; takdir edenler yanında eleştirilenler de olmuştur. Dilinin diğer Fransızca tercümelere göre daha kolay olduğu söylenen eser, Kur'an lafızlarını eksik ve yanlış çevirmekle, eserin ismini, tercüme olduğunu hissettirecek herhangi bir ifade kullanmadan sadece *Le Coran* diye koymasının yanlış olmasıyla ve daha içinde başka birçok eksiklik bulundurmasıyla tenkit edilmiştir.²⁸ Tercümede dikkat çeken hususlardan bir diğeri mütercimın adını sadece D. harfiyle göstermesidir. Bununla sanki ismini gizlemiş, bayan olduğunun bilinmesini istememiş gibi bir intiba uyandırmıştır.²⁹ İslâm ile ilgili muhtelif eserler yazmış olan D. Masson, 1994 yılında Merakeş'te vefat etmiştir.³⁰

Masson, *Le Coran* (Kur'an) adlı tercümesinin başında vahiy, Hz. Peygamber'in doğup yaşadığı 6 ve 7. asır, Hz. Peygamber ve hayatı, Kur'an ve benzeri konularda oryantalist bakış açısıyla³¹ içinde bazı haritaların da olduğu uzun uzun bilgiler vermiştir.³² Ayrıca önemli gördüğü bazı kavram-

²⁴ Aydar, "Kur'an-ı Kerim'i Tercüme Eden Bir Cariye:", 293-326.

²⁵ Hevârî Gazâlî, *Denise Masson* (Dârü'l-Beydâ: el-Merkezu'-Sakâfi li'l-Kitâb, 2019), 15-26.

²⁶ Gazâlî, *Denise Masson*, 26-49.

²⁷ Gazâlî, *Denise Masson*, 50-61.

²⁸ Gazâlî, *Denise Masson*, 62-95; Seriser Muleyke, *Tercemetu maânî'l-Kur'âni'l-Kerîm inde Denise Masson -Dirâse tatbikiyye-* (Cezayir: Câmiatu Vehrân, Yüksek Lisans Tezi, 2011), 145-182; Fethullah Muhammed, *et-Tercemât el-İstişrâkiyye li'l-Kur'âni'l-Kerîm dirâse li tercemetey Regis Balcher ve Jacque Berque li maânî'l-Kur'âni'l-Kerîm ile'l-Fransiyye* (Cezayir: Câmiatu'l-Ceylâfi Liyabus-Sidi Belabas, Doktora Tezi, 2015), 1-450.

²⁹ Gazâlî, *Denise Masson*, 96-98.

³⁰ Gazâlî, *Denise Masson*, 110-111; Hassen, *English Translations of the Quran by Women*, 159-160.

³¹ Ömer b. İbrahim Ridvan, *Ârâu'l-musteşrikîne havle'l-Kur'âni'l-Kerîm ve tefsirihî dirâse ve nakd* (Riyâd: Dârü't-Tiybe, ts.), 99-237; Muhammed Salih Bundâk, *el-Musteşrikûn ve tercemetü'l-Kur'âni'l-Kerîm* (Beyrût: Dârü'l-Âfâk, 1980), 87-110.

³² D. Masson, *Le Coran*, (Paris: Bibliotheque de la Pleiade, ts), 17-91.

ları “remarques generales concernant la traduction” (çeviri hakkında genel açıklamalar) başlığıyla alfabetik olarak dizip açıklamıştır.³³ Besmeleyi “Allah’ın adıyla: Merhamet eden, Rahim olan O’dur” şeklinde çevrilebilecek olan şu ifadeyle tercüme etmiştir: “Au nom de Dieu: celui qui fait miséricorde, le Miséricordieux.” Masson, Fatihâ sûresini La Fatiha diye vermişken, diğer pek çok sûrenin adını Fransızcaya tercüme ederek;³⁴ mesela Bakara sûresini, inek anlamında “la vache” diye vermiştir. A’râf sûresi 157 ve 158. âyetlerde geçen (النَّبِيِّ الْأُمِّيِّ) ifadesini “le prophète des infidèles”³⁵ yani “kafirlerin peygamberi” diye tercüme etmiştir. Daha başka pek çok oryantalist Kur’an mütercimi de buna benzer çeviri yapmışlardır. Bununla, Hz. Muhammed’in okuma-yazma bildiğini, önceki kutsal metinleri okuyup onlardan yararlanarak bu kitabı oluşturduğunu ihsas ettirmek istemişlerdir. Eserde daha pek çok hata mevcuttur.³⁶

Masson’un bu çevirisi, Lübnan’da bulunan Dârü’l-Kitâb el-Lübânî’nin sahibi tarafından Lübnan’da Fransızca konuşanlar için yeniden basılmak istenmiştir. Bunun için dönemin en önemli Lübnanlı sünnî âlimlerinden biri olan Dr. Subhî es-Salih (ö. 1986) ile görüşülüp anlaşılmıştır. Bunun üzerine Subhî es-Salih eseri yeniden elden geçirmiş; kendine göre tespit ettiği hataları düzeltmiştir, adeta esere, islâmî bir libas giydirmiştir. Eserin Fransızca kapağında, çevirinin ‘D’ye ait olduğu belirtilmiştir. Eserin üstünde ise Dr. Subhî el-Salih tarafından revize edildiği yazılmıştır. Kitabın Arapça bölümlerinde, Masson’un adı hiçbir yerde bulunmazken, yalnızca Subhî es-Salih’in katkısından bahsedilmiştir. Hem Arapça hem de Fransızca kapak sayfalarında da es-Salih öne çıkarılmıştır. Masson’un adı yalnızca kitabın içindeki Fransızca bölümlerde yer almıştır.

Çeviriye yapılan diğer bir müdahale, Masson’un uzun önsözünün, çevirisinde yaptığı anlamsal seçimlerle ilgili birkaç sayfa haricinde Lübnan basısında önemli ölçüde kısaltılmış olmasıdır. En önemlisi, tarihsel koşullara ve İncil’deki paralelliklere yaptığı çok sayıda referans çıkarılmıştır.³⁷

Subhî es-Salih tercümenin özünde de bazı değişiklikler yapmıştır. Mesele yukarıda geçtiği üzere Kur’an’da Hz. Muhammed için kullanılan *en-nebî el-ummî* ifadesi, Masson tarafından “le prophète des infidèles” yani “kafirlerin peygamberi” diye tercüme edilmişken, Subhî es-Salih bunu “le prophète qui ne sait ni lire ni écrire” yani “okuma yazma bilmeyen peygamber” olarak

³³ D. Masson, *Le Coran*, 97-115.

³⁴ Bahşâşi Yasmin, *Tercemetü Maânî ve’-d-Dilâlât Esmâu Suverî’l-Kur’âniyye mine’l-Luğati’l-Arabiyye ile’l-Luğati’l-Fransiyye Tercemâtu Kazmirsky, Masson ve Haidullah Enmûzecen -Dirâde Mukârene-* (Kasantına: Câmiatu’l-İhva Mentuûrî, Yüksek Lisans Tezi, 2009), 57-62.

³⁵ Denise Masson, *Le Coran* (Paris: Bibliotheque de la Pleiade, ts.), 204.

³⁶ Muleyke, *Tercemetu maânî’l-Kur’âni’l-Kerîm inde Denise Masson -Dirâse tatbikiyye-*, 159-182.

³⁷ Johanna Pink, “Qur’an Translation Of The Week #68: Islamicising A Non-Muslim’s Qur’an Translation: From Paris To Beirut (And Back?)”, *GloQur The Global Qur’an* (2021).

değiştirmiştir. Tercümede buna benzer daha başka bazı müdahaleler de olmuştur.³⁸ Masson'un tercümesinin orijinal hali Fransa'da kullanıldığı gibi Subhi Salih'in elden geçirip yeniden bastığı nüshası da Fransızca konuşan Müslüman memleketlerde bulunabilmektedir.

1.3. Lena Milili (Λένια Μιλιλί) ve Kur'an (Κοράνι) Adlı Yunanca Tercümesi

Minas Zoğrafou-Meranajou'nun tercümesinden sonra bir hanım tarafından yapılmış olan diğer bir Yunanca Kur'an çevirisi 1980'de 488 sayfa olarak Atina'da Cactus yayınlarından çıkan Lena Milili'ye ait Kur'an adlı çeviridir.³⁹ Lena'nın çevirisi de Batıda yapılan tercümelere dayanmaktadır. Aynı şekilde sûrelerin sıralanışı da Kur'an'da mevcut olandan farklı olarak Batıdaki bazı tercümelere olduğu şekliyle güya nüzul sırasına göre yapılmıştır. İçinde Kur'an metninin olmadığı tercümede âyetlerin numaraları konmadığı için eser adeta bir roman kitabına benzemiştir. Ayrıca tercümede herhangi bir fihrist de yoktur. Bu yüzden tercümede aranılan bir âyete ulaşmak oldukça zordur. Kapağında da tercümenin ismi Kur'an diye verilmiştir. Tercümenin başında Kur'an ilimleri ve Hz. Peygamber'in hayatında meydana gelmiş bazı önemli hâdiseler zikredilmiştir. Lena tercümede çok serbest bir metod uygulamıştır; bazı yerlerde kendinden çok şey katmış, başka bazı yerlerde ise çok şey eksiltmiştir.⁴⁰ Tercüme neredeyse Irak Yahudisi olan Nessim Joseph Dawood'un (ö. 2014) İngilizce Kur'an tercümesinin bire bir kopyasıdır.⁴¹ Ne yazık ki bu hanım ve tercümesi hakkında bundan başka bilgiye ulaşamadık, bu ilk baskıdan sonra daha başka baskılarının olup olmadığına dair bir bilgi elde edemedik. Milili'nin tercümesi yaygın bir tercüme değildir.

1.4. Persa Koumoutsis (Πέρσας Κουμούτση) ve (Το Ιερό Κοράνι) Adlı Yunanca Tercümesi

Persa Koumoutsis aslen Yunanlıdır. Pek çok eseri Arapça ve İngilizceden Yunancaya tercüme etmiştir. Bu yüzden Arap dünyasında bazı uluslararası ödüller de almıştır.⁴² Persa, Ailesinin Mısır'a taşınmış olması sebebiyle Ka-

³⁸ Pink, "Qur'an Translation Of The Week #68: Islamicising A Non-Muslim's Qur'an Translation: From Paris To Beirut (And Back?)" (2021).

³⁹ Hikmetullah Mollasalihi - Sofiya Kutlaci, "Tercemehây-i Kur'ân bi zibân-i Yûnânî", *Tercemân-ı Vahiy* 38 (2017), 35; "Θρησκευτικά - Θεολογικά: Κοράνι / - Παλαοβιβλιοπωλείο Ερατώ" (Erişim 01 Temmuz 2022); "Κοράνιο".

⁴⁰ Radwan, *Tercemetü maânî'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 50; Tarık Rıdvan, "Tercemetü maânî'l-Kur'âni'l-Kerîm ile'l-luğati'l-Yûnâniyye beyne muavvikâti'l-hitâb el-istişrâkî ve darûrât hatmiyye el-ma'rûfe..." ("Translation of the Meanings of the Holy Quran into Greek between Obstacles of Orientalist discourse and Inevitable Necessities of Knowledge..."), *Evrâk Klasikiyye* 15 (2018), 207.

⁴¹ Rıdvan, "Tercemetü maânî'l-Kur'âni'l-Kerîm", 207-208.

⁴² "Πέρσα Κουμούτση: Η συγγραφέας και μεταφράστρια που απέσπασε διεθνές βραβείο από το Κατάρ -Η προσφορά της", *iefimerida.gr* (2022).

hire'de dünyaya gelmiştir. Kahire'deki Mısır Üniversitesi'nde İngiliz ve Arap edebiyatı eğitimi aldıktan sonra Yunanistan'a taşınmıştır. 1992'den beri profesyonel olarak edebiyat çevirmenliği yapmaktadır.⁴³

Persa, Kur'an-ı Kerim'i de Yunancaya tercüme etmiştir (bk. Resim 3). Tercümesini Kur'an metnine değil daha çok Marmaduke Picthal'in (ö. 1936) İngilizce Kur'an çevirisine dayandırmıştır. Bu çeviriyi yaparken bu alanda mahir başka bazı kişilerden de destek almıştır. Bu açıdan çevirisinde çok sayıda hata bulunmakla birlikte diğer Yunanca çevirilere göre daha çok kabul görmüş ve benimsenmiştir. Allah lafızının kullanılmadığı bunun yerine seyyid, rab, ilâh gibi kelimelerin Yunancasının istimal edildiği eserde âyetlerin numaralandırılması konusunda da hassasiyet gösterilmemiş ve bu konuda Kur'an'ın aslına uyulmamıştır.⁴⁴ Doğrudan Hz. Muhammed'i konu edinen âyetlerde -mesela "şüphesiz İbrahim'e en yakın olanlar onun izinden gidenler ve bir de bu peygamberdir" anlamına gelen Âl-i İmrân sûresi 68. âyette ve "kim peygambere itaat ederse Allah'a itaat etmiş olur" anlamındaki Nisâ sûresi 80. âyette geçen peygamberle Hz. Muhammed kast edilmişken, o buralarda ve benzeri yerlerde geçen peygamber kelimesini, Hz. Muhammed'i değil, herhangi bir peygamberi çağrıştıracak şekilde tercüme etmiştir. Tercümede ıstılah halindeki Arapça kelimelerle ilgili anlamayı kolaylaştıracak herhangi bir açıklama yapılmadığı gibi zaman zaman nefsi-i mütekellim vahde yerine çoğul sigası kullanılmıştır ki bunun aksi de tercümede vakidir.⁴⁵ Bütün bunlar Yunan okuyucunun doğru anlamasını güçleştirmektedir. Tercüme yaygın olmasa da Yunan kamuoyunda bilinip kullanılmaktadır.

1.5. Betsy Yakovlevna Şifdar ve *Koran Perevod s Arabskogo i Kommentarii Adlı Rusça Tercümesi*

Betsy Yakovlevna Şifdar 1928 yılında Ukrayna'nın Harkov şehrinde doğmuştur. Aslen Yahudi bir aileye mensuptur. Eğitimine önce Denizcilik eğitimi veren bir kurumda başlamış, daha sonra bu okulu bırakarak 1946 yılında Leningrad'a gitmiş, Leningrad Üniversitesinde Doğu Dilleri Fakültesinde lisans eğitimi almış, Arapça, Farsça, Romence ve İspanyolca olmak üzere dört dili gayet iyi öğrenerek mezun olmuştur. Ardından Buhara ve Taşkent gibi yerlerde Rus Dili ve Edebiyatı ile Arap Dilini öğretmiştir. 1959 yılında Moskova'ya gelen Şifdar, burada İranlı siyasi mülteci Kazım Şifdar ile tanışıp onunla evlenmiştir. Muhtelif görevler yaptıktan sonra Moskova Devlet Üniversitesinde Arap Dili hocası olarak göreve başlamış ve hayatının sonuna kadar bu görevi sürdürmüştür. Şifdar, Kazım ile evlenip onun soyadını aldığı halde Müslüman olmamıştır. Şifdar 28 Mart 1993 yılında 65 ya-

⁴³ "Πέρσα Κουμούτση", *Βικιπαίδεια*, 17 Ekim 2020.

⁴⁴ Rıdvan, "Tercemetü maâni'l-Kur'âni'l-Kerîm", 214-216.

⁴⁵ Radwan, *Tercemetü maâni'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 54-57.

şında Moskova'da vefat etmiştir.⁴⁶ O pek çok eseri tercüme ettiği gibi Kur'an'ı da Rusçaya tercüme etmiştir. Kur'an'ın Arapçadan Yapılmış Tercümesi ve Şerhi anlamına gelen *Koran Perevod s Arabaskogo i Kommentarii* isimli bu tercümesi Betsy'nin vefatından 10 yıl sonra 2003 yılında Moskova'da basılmıştır.⁴⁷

Şifdar profesyonel bir mütercim olarak Arapçaya da iyi derecede vakıftır. Buna rağmen tercümesinde başarılı olamamış, çok önemli hatalar yapmıştır.⁴⁸ Mesela Kadir sûresinin başındaki (إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ) âyetinde geçen ve Kur'an'ı gösteren (هـ) zamirini, "Поистине, Мы ниспослали ее в Ночь Могущества" şeklinde müennes zamir yani (ها) olarak değerlendirmiştir. Böylece zamirin nereye raci olduğu anlaşılabilir ancak o takdirde de "kadir gecesini kadir gecesinde indirdik" gibi anlamsız bir mana ortaya çıkmış olur.⁴⁹ Şifdar tercümesinde mümkün olduğunca hitapların muhatabı olarak Mekke ve Medine halkını göstererek, Kur'an'ın evrensel değil, bu iki şehir halkına gelmiş bir kitap olduğu hissini vermeye çalışmaktadır.⁵⁰ Tercümesinde Dağıstan'da doğan ve 1950 yılında Moskova Devlet Üniversitesi Filoloji Fakültesi Farsça Bölümü'nden mezun olan Prof. Dr. Magomed Nuri Osmanov'un (ö. 2015) tercümesinin etkisinde kalmıştır.⁵¹ Betsy tercümesinde lafzî bir yöntem uygulamamıştır; esasen o bu yöntemin Kur'an tercümesi için yetersiz olduğu ve manayı yansıtamadığı kanaatindeydi. Daha ziyade şiirsel bir dil kullanmaya çalışmıştır. Celaleyn tefsiri başta olmak üzere bazı eserlerden istifade etmiştir.⁵² Kur'an Şifdar'ın nazarında -diğer birçok oryantalistte olduğu gibi- sadece Arap Edebiyatının muazzam bir eseridir. Şifdar bu bakış açısıyla Kur'an'ı tercüme etmiştir. O tercümesine sadece Kur'an Tercümesi anlamında *Koran Perevod* adını vermişti. Ancak eseri basan yayınevi, ona, Kur'an'ın manalarının tercümesi olduğunu hissettirecek bir başlık eklemiş ve yukarıda geçen ismi vermiştir.⁵³

⁴⁶ N. A. Uspenskaya, "O Betsy Yakovlevna Şifdar (Betsy Yakovlevna Şifdar Hakkında)", *Bibliotheca Islamica Betsy Shidfar Kazan (volga Region) Federal University Institute of Oriental Studies Islamic Studies Department The System of Images in Classical Arabic Literature of the Vi-Xii Centuries* (Moscow: Mardjani Publishing House, 2011), 12-22; Mursal Atamov, *Rus Dilinde Yayınlanan Kur'an-ı Kerim Çevirilerininin Çeviribilim Açısından İncelenmesi* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2013), 50-52.

⁴⁷ İsmail Shovkhalov, *Kur'an-ı Kerim'in Rusça Tercümeleri* (Ankara: Ankara Ü., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006), 100; Faima İsrailova, *Rusça Kur'an Çevirilerine Karşılaştırmalı Bir Bakış* (Kayseri: Erciyes Ü., Sosyal Bilimler Enst., Doktora Tezi, 2015), 71-72.

⁴⁸ Shovkhalov, *Kur'an-ı Kerim'in Rusça Tercümeleri*, 100-103.

⁴⁹ Shovkhalov, *Kur'an-ı Kerim'in Rusça Tercümeleri*, 101-102.

⁵⁰ Shovkhalov, *Kur'an-ı Kerim'in Rusça Tercümeleri*, 101.

⁵¹ Atamov, *Rus Dilinde Yayınlanan Kur'an-ı Kerim*, 52.

⁵² Mürsel Ethem, "Rusça Kur'an Çevirilerinin Tanıtımı ve Çeviribilim Açısından İncelenmesi - II (Arapçadan Rusçaya Yapılan Kur'an Çevirileri)", *Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi (UKSAD)* 2/2 (2016), 202.

⁵³ Elvira Kulieva, "Qur'an Translation Of The Week #76: Not Poetry But Rhyming Prose- Koran:

Şifdar'ın tercümesi basıldıktan sonra pek rağbet görmemiştir. Ancak daha sonra 2012 yılında Tatar asıllı İslâmolog Renat Bekki tarafından gözden geçirilip, bazı Müslüman şahsiyetlerin takdim yazıları ilave edilerek basılınca daha fazla ilgi görmeye başlamıştır.⁵⁴

1.6. Ellen Wulff ve *Koranen i ny dansk oversättels* Adlı Danca Tercümesi

Kur'an-ı Kerim erken sayılacak bir dönemde diğer Avrupa dillerine olduğu gibi Danimarkalıların dili olan Dancaya da tercüme edilmiştir. Bu kapsamda bilhassa Johannes Pedersen, Frantz Buhl, Poul Tuxen, Ove Che Krarup, Madsen, Svend Abdus-Salam Sâdiq gibi isimleri saymak gerekir.⁵⁵

Ellen Wulff, Kur'an'ı Dancaya çeviren ilk gayrimüslim hanımdır. 1950 yılında Danimarka'da doğan Wulff, lisans eğitimini sınıf öğretmenliği alanında yapmıştır. Daha sonra Kopenhag Üniversitesinde 1981 yılında ana dal Arap dili, yan dal Aramice ve İbranice olmak üzere Sami Filolojisi alanında yüksek lisans eğitimi almıştır. Doktorasını da aynı üniversitede yine Arap Dili alanında tamamlamıştır. Yardımcı doçent ve doçent olarak Danimarka'daki muhtelif üniversitelerde Arap Dili ve İbrance alanlarında dersler vermiştir. Muhtelif Arapça kitapları Dancaya tercüme etmiş, ayrıca Arapça-Danca büyük bir sözlük hazırlamıştır.⁵⁶ Danimarka Kilisesine bağlı bir Hristiyan olan⁵⁷ Wulff, 2006 yılında Kur'an-ı Kerim'i *Koranen i ny dansk oversättels* (Kur'an'ın Yeni Danca Çevirisi) adıyla Dancaya tercüme etmiştir.

Wulff'un Kur'an tercümesi 544 sayfadan ibarettir. Wulff, tercümesini akademik bir dille ama kolay anlaşılabilen bir üslup ile yapmıştır. Tercüme-yi okuyan Danimarkalılar rahat anlaşılar diye Allah lafzı yerine Gud kelimesini kullanmayı tercih etmiştir. Tercümede Arapça metin yoktur; sebebi nüzûl dahil herhangi bir açıklama da mevcut değildir. Wulff, 25 yıldan beri Kur'an'ı Dancaya tercüme etmeyi düşündüğünü, zor olan bu işi ancak 2006'da gerçekleştirebildiğini belirtmiştir.⁵⁸ Tercümenin başında Kur'an'ın büyük bir edebi metin olduğuna ve çevirisinin zoluklarına değinen Wulff, çevirisinde etrafında bulunan bazı tecrübeli insanlardan yardım aldığını belirtmiştir.⁵⁹ Wulff'un tercümesi Danimarka'da Kur'an'la ilgilenenler tarafından bilinip takip edilmektedir.

Perevod S Arabaskogo I Kommentarii By Betsy Shidfar (1928-1993)", *GloQur The Global Qur'an* (29 Ekim 2021).

⁵⁴ Kulieva, "Qur'an Translation Of The Week #76: Not Poetry But Rhyming Prose- Koran: Perevod S Arabaskogo I Kommentarii By Betsy Shidfar (1928-1993)" (29 Ekim 2021).

⁵⁵ Nora S. Eggen, "On the Preiphery Translations of the Qur'ân in Sweden, Denmark and Norway", *Routledge Handbook of Arabic Translations*, ed. Sameh Hanna (London: Routledge, 2019), 65-80.

⁵⁶ Azra Hasanović, "Prevoditeljice Kur'ana: Ellen Wulff i Laleh Bakhtiar", *Bosanska Sumeja* (2018).

⁵⁷ "Ellen Wulff", *Wikidata*, ts.

⁵⁸ Semir Şatâre, "Danmarkiyye ğayru Muslime tutercimu maâni'l-Kur'âni'l-Kerîm", *aljazeera.net* (2006).

⁵⁹ Eggen, "On the Preiphery Translations of the Qur'ân in Sweden, Denmark and Norway", 73-75.

1.7. Niovi Nikolaidou (Νιόβη Νικολαίδου) ve *To Koranion (To Koráni)* Adlı Yunanca Tercümesi

Niovi Nikolaidou Yunanlı bir hanım mütercimdir. Tespitlerimize göre Niovi, Kur'an'ı Yunancaya çeviren dördüncü hanımdır. Niovi'nin muhtelif çevirileri vardır. Bunlardan biri de *To Koranion (To Koráni)* adlı Yunanca Kur'an tercümesidir.⁶⁰ Tercüme 2007 yılında Calokathi (Καλοκάθης) yayınları arasında çıkmıştır. İnternette tercümenin satıldığı bir sitede yer alan ve kitabın arka kapağından alındığı belirtilen bir tanıtım yazısında, Kuran'ın, Allah'ın son peygamberi Muhammed aracılığıyla insanlığa gönderdiği nihai vahyin eksiksiz ve güvenilir bir derlemesi olduğu belirtilmiştir. Hz. Peygamber için selam olsun ona ibaresinin de yer aldığı yazıda, "Kuran'ı evrensel kılan esasen üç özelliği vardır; ilk olarak, muazzam edebi değere sahip bir deha eseridir. İkincisi, mesajı, İbrahim, Musa, Davut ve İsa'ya gönderilen önceki vahiylerin bir devamıdır ve yine bu mesaj, Yahudileri, Hıristiyanları ve Müslümanları benzer şekilde büyüleyen bir bütünlük ve özgünlük duygusu yaymaktadır. Son olarak, insanlık için bir yaşam kodu sunan -hem evrensel bilgelik hem de manevi anlam- zengin bir bilgi içerir"⁶¹ denmiştir. Bunlar, bunun bir Müslüman tarafından yapıldığı hissini veriyorsa da yaptığımız araştırmalarda, Niovi'nin Müslüman olduğuna dair hiçbir bilgiye rastlamadık. Tercümenin sadece "*To Koráni*" (Kur'an) diye isimlendirmesi dikkat çeken bir husustur. Araştırmalarımıza rağmen bu tercümenin tedavülde olduğuna dair bir bilgi tespit edemedik.

1.8. Martha Schulte-Nafeh ve *Quran A Reformist Translation* Adlı İngilizce Tercümesi

Amerika'da hazırlanıp basılan *Quran A Reformist Translation* adlı Kur'an tercümesi, içinde Martha Schulte-Nafeh'in olduğu bir heyet tarafından hazırlanmıştır. Heyetin diğer üyeleri Edip Yüksel ve Layth Saleh Al-Shaiban'dır.

Martha Schulte Nafeh, <https://www.facebook.com/msnafeh/about> adresinde bulunan facebook sayfasında memleketi Bangkok/Tayland olarak gösterilmiştir. Lisans eğitimini Wharton School, Pennsylvania Üniversitesi Ekonomi bölümünde yapmıştır. Yüksek lisans ve doktora derecesini Arizona Üniversitesinden Dilbilim alanında yapmıştır. Martha, 2004 yılında yine aynı üniversitenin Yakın Doğu Çalışmaları-Arap Dili ve Dilbilimi bölümünden de mezun olmuştur. Bir süre Mısır, Kahire'deki Amerikan Üniversitesi'nde İngilizce eğitimi verdikten sonra yeniden ABD'ye dönmüştür. Martha Schulte-Nafeh halen Arizona Üniversitesi'nde Uygulama Bölümü'nde Yardımcı Doçent ve Yakın Doğu Çalışmaları Bölümü'nde Orta Doğu Dilleri Dil

⁶⁰ Molla Salehi - Koutlaki, "Quranic Translation in Greek", 5-6.

⁶¹ "To Koráni", *Bookia* (Erişim 10 Temmuz 2023).

Koordinatörü olarak görev yapmaktadır.⁶² Nafeh ile ilgili yaptığımız araştırmalarda Müslüman olduğuna dair bir bilgiye rastlamadık. Bundan hareketle onu burada gayrimüslim mütercimler arasına aldık.

Martha Schulte-Nafeh'in Edip Yüksel ve Latyh Saleh al-Shaiban ile birlikte hazırlamış olduğu Kur'an tercümesi 2007 yılında Brainbow Press tarafından 522 sayfa olarak tabedilmiştir. Adından da anlaşıldığı üzere modernist bir bakış açısıyla hazırlanmıştır. Arka kapağında belirtildiğine göre tercümede cinsiyetçi ve mezhepçi olmayan bir anlayış esas alınmıştır. Eserde din adamlarının/ulemânın daha önce yapmış olduğu yorum ve içtihatlar reddedilmiş; muhtemel anlamları belirlemede nihai otorite olarak, ataerkil hiyerarşilere dayanan eski bilimsel yorumlardan ziyade mantık ve Kur'an'ın dili göz önünde bulundurulmuştur. Eserde İncil'e kapsamlı çapraz referanslar sunulmuştur. Felsefi ve bilimsel konuların da dile getirildiği eser, "aklı kör inanca tercih edenler, yalnızca gerçeğe teslim olarak barışı ve nihai özgürlüğü arayanlar için Allah'ın mesajı" olarak lanse edilmiştir.⁶³

Tercüme, mütercimlerinin hadis, tefsir, fıkıh gibi İslâmî ilimleri göz ardı edip âyetleri kendi bakış açılarıyla çevirmiş olmaları yönüyle eleştirilmiştir. Ayrıca içinde pek çok hata bulundurması açısından da tenkit edilmiştir.⁶⁴

Hadisleri ve ulemâ kavlini göz ardı etmek, modernist bir bakış açısıyla Kur'an'ı tercüme etmek, tercümede ABD ortamının dilini ve kültürünü kullanmak, ahkâm âyetlerini ABD hukuk sistemi çerçevesinde yorumlamak, kadınlarla ilgili âyetleri feminist bir yaklaşımla yorumlamak, ibadetlerle ilgili âyetleri toplumsal, politik, ekonomik ve psikolojik bir çerçeveye oturarak izah etmek, mucizevî yönü olan âyetleri günümüz modern biliminin verilerini esas alarak açıklamak⁶⁵ gibi Edip Yüksel'in tercümesiyle ilgili yapılmış ve yapılabilecek bütün eleştiriler, bu tercüme için de geçerlidir. Tercüme tedavüdedir ve internet ortamında kolaylıkla erişilebilmektedir.

1.9. Angelika Neuwirth'in *Der Koran als Text der Spätantike: Ein europäischer Zugang* Adlı Tercüme ve Tefsiri

Uzun süreden beri Kur'an tercüme ve tefsiri üzerinde çalışan Angelika Neuwirth, 1943 yılında Almanya'da Hannover yakınlarındaki Nienburg/Weser'de dünyaya gelmiştir. İyi bir eğitim almış olan Neuwirth, daha

⁶² Edip Yüksel vd., *Quran A Reformist Translation* (ABD: Brainbowpres, 2007), 5; Hassen, *English Translations of the Quran by Women*, 75-78.

⁶³ Yüksel vd., *Quran A Reformist Translation*, 2-3.

⁶⁴ Hamid Sayed Ekram Ahmed, *Pragmatic Dimensions of Select English Translations of the Holy Quran* (India: Aligrah Muslim University, Doktora Tezi, 2017), 30.

⁶⁵ Cahit Karaalp, "Son Dönem Meallerinde Kur'an'ın Yeniden Yorumlanması Çabaları: Tahlil ve Tenkit", *Yakın Doğu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5/1 (2019), 54-74; İshak Yazıcı, "Edip Yüksel ve Muhammed Esed'in Meallerine Eleştirel Bir İnceleme", *Kur'an Mealleri Sempozyumu - Eleştiriler ve Öneriler-* (Ankara: DİB Yayınları, 2007), 1/319-345.

sonra şarkiyat çalışmaları, bilhassa semantik ve filolojik bir perspektifle Kur'an araştırmaları üzerinde yoğunlaşmıştır. Bunun için aralarında Berlin, Tahran, Kudüs, Göttingen, Münih üniversitelerinin bulunduğu muhtelif üniversitelerde çalışmalar yapmış ve Kur'an'la ilgili araştırmalarda bulunmuştur. Ürdün Üniversitesi gibi bazı üniversitelerde misafir öğretim üyesi olarak da görev yapmıştır.⁶⁶ Neuwirth, Batı'da Kur'an üzerinde yapılan en önemli çalışmalardan biri olan ve Almanların öncülüğünde yürütülen *Corpus Coranicum* adlı araştırma projesinin uzun süre direktörlüğünü yapmıştır.⁶⁷ *Corpus Coranicum* projesi, erken dönem Mushaf nüshaları ve Kur'an sayfaları gibi Kur'an ile ilgili el yazmaları şeklindeki dokümanların ve kıraat farklılığına işaret eden belgelerin sistematik olarak ve araştırmacılar tarafından ulaşılabilir şekilde bir araya getirilmesini amaçlamaktadır.⁶⁸ Ayrıca Kur'an'da geçen bazı ifadeler ile Kitab-ı Mukaddes ve Kur'an'ın nüzulünden önceki dönemlerde yazılmış tarihî metinler arasında mukayeseler yapmak da projenin amaçları arasındadır. 1994-1999 yılları arasında İstanbul ve Beyrut'ta German Institute of Oriental Studies'in direktörlüğünü yürütmüş olan Neuwirth, hâlen Freien Üniversitesi'nde profesör olarak görev yapmakta, aynı zamanda Kur'an üzerindeki çalışmalarını sürdürmektedir. Angelika Neuwirth, çalışmalarını bilhassa Kur'an'ın Geç Antik Dönem (Late Antiquity Age) yani milâdî üçüncü asırla başlayıp İslâm'ın yayılmaya başladığı yedinci asrı kapsayan döneme ait metinleri üzerinde yoğunlaştırmış bulunmaktadır.⁶⁹

21. yüzyılda Kur'an'ın metinsel ve edebî tahliline ilişkin Kur'an araştırmalarına öncülük eden isimlerden biri Angelika Neuwirth'tir. Mekki sûrelerin özelliklerini incelediği *Studien zur Komposition der mekkanischen Surren* başlıklı çalışmasında Neuwirth, Kur'an metninin edebî tahlilini yöntemsel olarak tartışmaktadır. Neuwirth'in otuz yılı aşkın bir zaman diliminde yaptığı Kur'an çalışmaları, İslâmî metinlerle modern hermeneutik metinleri birleştirerek okumaya dayanmaktadır. Neuwirth'in *Der Koran als Text der Spätantike: Ein europäischer Zugang* (Geç Antik Dönemden Bir Metin Olarak Kur'an - Avrupaî Bir Yaklaşım) başlıklı eseri, Kur'an'ı Geç Antik Dönem içerisinde anlamanın imkânı üzerinde durmaktadır. Neuwirth bu çalışmasında Kur'an'ın ait olduğu bu bağlam içerisinde Mişna, Talmud ve Yeni Ahit gibi diğer kurucu metinlerle "aynı göz hizasında" (aynı kültür havzası içinde) anlaşılması gerektiğini tartışmaktadır. Çünkü ona göre, Kur'an'ın muhataplarının Geç Antik Dönem olarak adlandırılan bir zaman dilimi içerisinde Yahudi, Hıristiyan, Helenik ve Arap unsurlardan oluşan bir bağlamı bulun-

⁶⁶ "Angelika Neuwirth", *Wikipedia* (10 Aralık 2020).

⁶⁷ Hidayet Aydar, *Hanım Müfessirler* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2015), 299-301.

⁶⁸ Esra Gözeler vd., "Corpus Coranicum Projesi: Kur'an'ı Geç Antik Döneme Ait Bir Metin Olarak Okumak", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 53/2 (2012), 226.

⁶⁹ Aydar, *Hanım Müfessirler*, 299-301; "Angelika Neuwirth" (10 Aralık 2020).

maktaydı.⁷⁰

Angelika'nın *Der Koran* adlı tercüme ve tefsiri kronolojik bir Kur'an tefsiri projesidir. Kronolojisini bizzat kendisi belirlemiştir. Buna göre çalışma (1) Erken Dönem Mekkî, (2) Orta Dönem Mekkî, (3) Geç Dönem Mekkî, (4) Erken Dönem Medenî, (5) Geç Dönem Medenî olmak üzere 5 cilt şeklinde tamamlanmıştır. Neuwirth erken dönem Mekkî sûreleri de 4 ayrı sûre grubuna (*Surengruppe*) ve her bir sûre grubunu da alt-gruplara (*Subgruppe*) ayırmaktadır.⁷¹

Bu kronolojik sıraya göre Neuwirth'in her bir sûre tefsiri şu aşamaları içermektedir: (1) Sûrenin Latince Harflerle Transliterasyonu, (2) Sûrenin Tercümesi (Almanca tercüme Neuwirth'e aittir.), (3) Sûrenin Edebî Yorumu (*Literarkritik*), (4) Sûrenin Kompozisyonu (*Komposition*), (5) Yapı Formülü/Sûrenin Bölümleri (*Strukturformel/Proportionen*), (6) Tedrici/Tek Tek Âyet Yorumu (*Kursorischer Verskommentar*), (7) Sûrenin Analizi ve Tarihlendirmesi (*Analyse und Deutung*) ve (8) Tefsirde Başvurulan Kaynaklar (*Bibliographie*).⁷² Eserde Kur'an sûrelerinin her birinin biçimi, yapısı ve anlamsal mesajının tarihsel ve filolojik bir analizi sunulmuştur. Neuwirth, Kur'an'ın benzersiz güzelliğini, gücünü ve tarihsel konumunu takdir etmek için gereken estetik, teolojik, dilsel ve anlamsal arka plana erişim sağlamaya çalışmıştır. Eser, *The Qur'an: Text and Commentary, Early Meccan Suras: Poetic Prophecy* adıyla altı cilt halinde Samuel Wilder tarafından İngilizceye tercüme edilmiş ve Yale University Press tarafından 2022 yılında basılmaya başlanmıştır.

Diğer oryantalistlere göre Kur'an metnine daha insafılı yaklaştığı söylenebilen Angelika Hanım, Kur'an'ın kadını Allah'a karşı sorumluluklar noktasında ve kıyamette muhasebeye çekilmesi hususunda erkekle müsavi görmesini, bugün için basit görülebilecek gibi görünse de aslında büyük bir devrim olarak değerlendirmektedir.⁷³ Böyle bir sosyal statüyü kabule hazır ve mütemayil olmayan bir topluma bunu benimsetmek, erkeklerin sahip oldukları hakların kadınlara da verilmesini kabul ettirmek olağanüstü bir hadisedir.⁷⁴

Neuwirth, *Der Koran* adlı tefsirini yazarken, âyetlerin çevirisini mevcut bir Almanca Kur'an tercümesinden almamış, bizzat kendisi yeniden yapmış-

⁷⁰ Gözeler vd., "Corpus Coranicum Projesi: Kur'an'ı Geç Antik Döneme Ait Bir Metin Olarak Okumak", 224; Anna Alvi - Alia Hübsch, "et-Tenvîr fi'l-İslam ve'l-Garb min Manzûri'l-Habîre el-İlmâniyye Angelika Neuwirth: İddiâu İftikâri'l-İslâm ile't-Tenvîr... Klišiye Garbiyyun Kadîm", *Qantara.de* (03 Mayıs 2014).

⁷¹ Gözeler vd., "Corpus Coranicum Projesi:", 224.

⁷² Gözeler vd., "Corpus Coranicum Projesi:", 225.

⁷³ Alvi - Hübsch, "Interview with Angelika Neuwirth".

⁷⁴ Alvi - Hübsch, "et-Tenvîr fi'l-İslam ve'l-Garb" (03 Mayıs 2014); Alvi - Hübsch, "Interview with Angelika Neuwirth 'The claim that Islam lacks an Enlightenment is an age-old cliché'" (2013).

tır. Dolayısıyla o tefsir yaparken aynı zamanda Almanca bir Kur'an tercümesi de meydana getirmiştir. Esasen burada ona yer vermemizin sebebi budur.

1.10. Elena Trenčevska-Čekovič (Елена Тренчевска-Чековиќ) ve Превод на значењето на Благородниот Куран (Kutsal Kur'an'ın Manalarının Tercümesi) Adlı Makedonca Tercümesi

Kur'an Makedon diline de birkaç kez tercüme edilmiştir.⁷⁵ Bu tercüme-lerden biri üç kişilik bir ekip tarafından yapılmıştır. Tercüme Skopje: ArtBooks yayınları arasında 2011 yılında basılmıştır.⁷⁶ Ekipte yer alanlarla ilgili araştırma yapılmış; Makedonya'da yaşayan ve yüksek lisans yapan iki öğrenciden yardım alınmış, ancak yeterli bilgiye ulaşamamıştır. Yüksek lisans öğrencilerinin verdiği bilgiye göre mütercimlerden Jasmin Redžepi erkektir. Diğer ikisi ise bayandır. Mersiha Smailovič de Müslüman bir hanımdır, o yüzden gayrimüslim hanımları işlediğimiz bu çalışmada bu iki isme yer vermeyeceğiz.

Söz konusu Makedonca Kur'an tercümesini yapan üç kişiden biri Elena Trenčevska-Čekovič adındaki hanımdır. Bu hanım adından anlaşıldığı kadarıyla Hristiyandır. Gerçi İslâm'a giren birinin eski adını değiştirmesi ve Müslümanlar arasında kullanılan bir isim alması zorunlu değildir. Dolayısıyla bu hanım Müslüman olmuş olsa bile yine de Elena adını kullanabilir. Bununla birlikte bu hanımın Hristiyan olduğunu tahmin ediyoruz. Elena'nın *İsa'dan Muhammed'e (od Исус до Мухаммед)* adında bir kitabı da yakın zamanda neşredilmiştir. Bu hanım yukarıda geçtiği üzere diğer iki arkadaşıyla birlikte Kur'an'ı *Превод на значењето на Благородниот Куран (Kutsal Kur'an'ın Manalarının Tercümesi)* adı ile Makedoncaya tercüme etmiş ve bu tercüme 2011 yılında Skopje: ArtBooks yayınları arasında neşredilmiştir. Araştırmalarımıza rağmen bu hanım hakkında başka bilgi bulamadık.

1.11. A. B. Sarıbzhanova (Сарибжанова А.В.) ve Tefsiru'l-Kur'an (Тафсир ул-Коран) Adlı Rusça Tercümesi

Raisa Malikovna Şaripova (Раиса Малиховна Шарипова) ve A. B. Sarıbzhanova (Сарибжанова А.В.)'nin birlikte Комментарий К Корану Составление И Перевод Тафсиров И Избранных Текстов (Kur'an'ın Tefsiri Tefsirlerin ve Seçme Metinlerin Derlenmesi ve Çevirisi) adı ile bir eser

⁷⁵ Muhammed Hamidullah, *Kur'an-ı Kerim Tarihi*, çev. Salih Tuğ (İstanbul: İFAV Yayınları, 1993), 139-142.

⁷⁶ Olimpia Dragouni, "Animal Sacrifice (Kurban) in Christian and Islamic Religious Texts from the Balkans as Means of Inter-Faith Communication and Division", *Tradition Dans La Communication Et Dans La Culture Spirituelle De L'europe Du Sud-Est (Droit, Économie, Sciences Naturelles, Art, Littérature, Langue) Symposium International*, ed. Vera Bitrakova Grozdanova, vd. (Ohrid: Macedonian Academy of Sciences and Arts, 2018), 183; "Kuran çevirilerinin listesi", *Stringfixer* (Erişim 16 Haziran 2022).

meydana getirmişlerdir.⁷⁷ Raisa, Tatar asıllı Müslüman bir hanımdır. Dolayısıyla burada ondan bahsetmeyeceğiz.

Bu eserin redaksiyonunu Шарипов У.З. (Sharipov U.Z.) yapmıştır. Eser 2011 yılında 500 sayfa halinde Издатель Воробьев А.В (Vorobyov A.V.) tarafından yayımlanmıştır.⁷⁸ Birinci ciltte Fatiha, Kehf, Yasin, Mülk, Duha, Tin, Alak, Kadir, Beyyine, Zilzal ve Tekâsürden Nas'a kadar (Kureyş hariç) olan sûreler işlenmiştir.⁷⁹ Bu sûrelerin seçilme nedeni, Müslümanlar tarafından günlük hayatta sıkça okunuyor olmalarıdır.⁸⁰

Şaripova'nın Saribconova ile birlikte hazırlamış olduğu bu tercüme Rusça tercüme yanında aynı zamanda Arapça metni de ihtiva etmektedir. Mütercimler önce kelime kelime tercüme yapmışlar, ardından Celaleyn, İbn Kesir ve Şevkânî gibi önemli müfessirlerin tefsirlerinden yararlanarak açıklamasını vermişlerdir. Yine Tatarca olan el-Fevâid tefsiri, Zübdetu't-tefâsîr ve Tabatabâî'nin el-Mîzân adlı tefsiri de yararlanılan eserlerdendir. Bilhassa Abdullah Yusuf Ali'nin İngilizce Kur'an tercümesinden bolca istifade etmişlerdir. Arapça kelimelerin manasını yansıtmaya çok özen gösteren bu iki hanım mütercim, bunun için zaman zaman parantez içinde Kur'an'ın aslında geçmeyen bazı kelimeler kullanmak zorunda kalmışlardır.⁸¹ Eserde Fatiha sûresi 4 sayfa civarında tefsir edilmiştir.⁸²

İki cilt halinde basılan tercümenin ilk cildinde yukarıda zikredilen eserlerden yararlanılarak yapılan açıklama ve yorumlar bulunmaktadır, ikinci ciltte ise bundan çok daha fazlası vardır. Bu ciltte ağırlıklı olarak Abdullah Yusuf Ali'nin tercümesi ile Tatarca olan el-Fevâid tefsirinden yapılan açıklama ve yorumlar yer almaktadır.⁸³

Saribconova, dönemin Rus radyosunda müdür ve spiker olarak görev yapmış olan bir hanımdır. Kur'an'ın Rusçaya tercüme ve tefsirinde görev almıştır.⁸⁴ Bu hanım hakkında bundan fazla bilgi bulamadık. Tercüme kullanılmakta ve erişilebilmektedir.

2. DEĞERLENDİRME

Yukarıda kendilerinden bahsettiğimiz gayrimüslim hanım Kur'an mütercimleri ile ilgili bazı bilgileri toplu bir şekilde şöylece verebiliriz:

⁷⁷ Р.М. ШАРИПОВА - А.В. САРИБЖАНОВА, КОММЕНТАРИИ К КОРАНУ (Москва: Издатель Воробьев, 2011), 1/4.

⁷⁸ ШАРИПОВА - САРИБЖАНОВА, КОММЕНТАРИИ К КОРАНУ, 1/1-2.

⁷⁹ ШАРИПОВА - САРИБЖАНОВА, КОММЕНТАРИИ К КОРАНУ, 1/10-465.

⁸⁰ ШАРИПОВА - САРИБЖАНОВА, КОММЕНТАРИИ К КОРАНУ, 1/2.

⁸¹ Muhammed Abdulaziz Abdulkadir Derîd, *Hareketu't-tercemti'r-Rusiyye li maânî'l-Kur'âni'l-Kerîm* (Riyâd: Merkezü't-Tefsîr, 2016).

⁸² ШАРИПОВА - САРИБЖАНОВА, КОММЕНТАРИИ К КОРАНУ, 1/6-9.

⁸³ Derîd, *Hareketu't-tercemti'r-Rusiyye li maânî'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 132.

⁸⁴ Derîd, *Hareketu't-tercemti'r-Rusiyye li maânî'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 133.

Gayrimüslim Hanımlar ve Yaptıkları Kur'an Tercümeleri

Sıra	Adı-Soyadı	Vefatı	Memleketi	Mesleği	Dili	Basım Yılı	Ortak-Tek
1	Minas Zoğrafou Meranajou	1989	Yunanistan	İlahiyatçı-Gazeteci-Yazar	Yunanca	1958	Tek
2	Denise Masson	1994	Fransa	Sağlıkçı-Müzik-Yazar	Fransızca	1967	Tek
3	Lena Milili		Yunanistan	Edebiyatçı-Mütercim	Yunanca	1980	Tek
4	Persa Koumoutsis	Yaşıyor	Yunanistan	Edebiyatçı-Mütercim	Yunanca	2002	Tek
5	Betsy Yakovlevna Şifdar	1993	Ukrayna	Filolog-Mütercim	Rusça	2003	Tek
6	Ellen Wulff	Yaşıyor	Danimarka	Filolog-Mütercim	Danca	2006	Tek
7	Niovi Nikolaidou	Yaşıyor	Yunanistan	Mütercim	Yunanca	2007	Tek
8	Martha Schulte Nafeh	Yaşıyor	Tayland	İlahiyatçı-Mütercim	İngilizce	2007	Ortak
9	Angelika Neuwirth	Yaşıyor	Almanya	İlahiyatçı-Yazar	Almanca	2010	Ortak
10	Elena Trenčevska-Čekovič	Yaşıyor	Makedonya	İlahiyatçı-Mütercim	Makedonca	2011	Ortak
11	E.F. Saribconova	Yaşıyor	Rusya	İletişimci-Mütercim	Rusça	2011	Ortak

Buna göre gayrimüslim hanımlar Kur'an'ı 11 kez tercüme etmişlerdir. Bunların içerisinde üç tanesi vefat etmiştir; diğerlerinin vefat ettiğine dair bir bilgiyle karşılaşmadık. Bu mütercimlerin 4'ü Yunanlıdır; diğerleri ise muhtelif ülkelerdendirler. İçlerinden ilahiyat/teoloji bilimleriyle uğraşanlar olduğu gibi farklı alanlarda uzman olanlar da vardır. Tercümelerin 4'ü Yunanca, 2'si Rusçadır. Diğer 5 tercüme ise Fransızca, İngilizce, Almanca, Danca ve Makedoncadır. Tespitlerimize göre gayrimüslim hanımlar tarafından yapılan ilk Kur'an tercümesi 1953 yılında tabedilmiştir. Buna göre 1950-1999 yılları arasında 3, 2000'den günümüze kadar ise 8 adet tercüme yapılmıştır. Tercümelerden 4'ü ortak yapılmıştır. Bunlardan Saribconova'nın tercümesinde sadece bir bayan görev almıştır; diğerlerinde ise erkek ve bayanlar birlikte görev almışlardır.

Bu arada Eleni Asteriou (Ελενη Αστεριου) adında Yunanlı bir hanımın Kur'an'ı *To Koranion (To Koránio)* adıyla Yunancaya tecüme ettiği belirtilmiştir.⁸⁵ Ancak araştırmalarımızda, bu kadının yaptığı çevirinin, Lawrence

⁸⁵ "ΤΙΤΛΟΣ - Βιβλιονet", *biblionet.gr* (blog), 2006; Mollasalihi - Kutlaki, "Tercemehây-i Kur'ân bi zibân-i Yûnânî", 35.

Bruce'nin *The Koran in English: A Biography* adlı eseri olduğunu, bu eseri *Κοράνιο - η βιογραφία ενός ιερού κειμένου* adıyla Yunancaya çevirdiğini tespit ettik. Muhtemelen kapağında büyük harflerle Κοράνιο yazılmış olması ve bu kısmın önplana çıkarılmış olması, bu eserin bir Kur'an tercümesi olduğu intibahını vermiştir. O yüzden bu hanıma bir Kur'an mütercimi olarak yer vermedik.

SONUÇ

Bu araştırma vesilesiyle Kur'an'ın, en az 11 gayrimüslim hanımın katkısıyla en az 11 kere tercüme edildiğini tespit ettik. Bu çalışmada gayrimüslim hanımlar tarafından yapılmış bütün Kur'an tercümelerini tespit ettiğimizi iddia etmiyoruz. Bizim tespit edemediğimiz, ulaşamadığımız tercümele de olabilir. Şayet varsa onları da tespit ettikçe çalışmamızın ilerideki nüshalarına ilave ederiz. Kur'an 1861 yılında ilk kez bir hanım tarafından tercüme edilmiştir. Fatma Zaida adındaki bu hanım mühtedi bir Müslümandır. Bunun gibi Hristiyan iken ihtida ederek Müslüman olan daha başka hanımlar da Kur'an'ı tercüme etmişlerdir. Müslüman bir aile ortamında doğup yetişen Müslüman hanımların da Kur'an tercümeleleri vardır. Biz burada bunlardan bahsetmedik; çünkü bu çalışmanın gayesi, gayrimüslim olup Kur'an'ı tercüme etmiş olan hanımları ve onların yapmış oldukları tercümeleleri işlemektir. Bu çalışma sayesinde, Kur'an'ı en çok Yunanlı gayrimüslim hanımların tercüme ettiğini gördük. Tespitlerimize göre en az dört Yunanlı gayrimüslim hanım, Kur'an'ı Yunancaya çevirmiştir. İkinci olarak Rusçaya yapılmış çeviriler geliyor; en az iki hanım Kur'an-ı Kerim'in Rusçaya iki ayrı tercümesinde görev almıştır.

Görebildiğimiz kadarıyla Kur'an'ı tercüme eden bu hanımların bir kısmı, Arapçaya vukufiyet konusunda yeterli değillerdir. Zaten -özellikle Yunanlı mütercimler örneğinde olduğu gibi- çoğunun, Kur'an'ın Arapçasını değil, başka dillerdeki tercümelerini esas almaları, adeta o tercümeleleri kendi dillerine aktarmaları bunu göstermektedir. Yine bu araştırma sayesinde Kur'an'ı tercüme eden gayrimüslim hanımların çoğunluğunun, Kur'an'ı Allah'ın vahiy yoluyla Hz. Muhammed'e indirmiş olduğu kutsal bir metin olarak değil, Arap Dilinin muhteşem bir ürünü olarak gördükleri anlaşılmaktadır. Bunlar bu anlayış ile Kur'an'ı tercüme etmişlerdir. Bu hanımların büyük bir kısmı, tercümesinde Müslüman okuyucuyu muhatap almamıştır; daha ziyade Hristiyan kamuoyunu göz önünde bulundurmışlardır. Yine bunların ekseriyeti kendi kamuoyları Kur'an'ı tarafsız bir gözle okusun, tanısin, ona göre hakkında kendisi bir kanaate sahip olsun düşüncesiyle değil; kendi kamuoylarında Kur'an hakkında negatif bir algı oluşturmak amacıyla maksatlı bir şekilde bu işi yapmışlardır. 1141-1142 yıllarında Batıda yapılmış olan ilk Latince Kur'an tercümesinde bu anlayış hakimdir; ondan sonra yapılan pek çok tercümede de bu zihniyeti görmek mümkündür. Bu yüzden aralarında burada sözü edilen bazı hanımlar da dahil olmak üzere Batılı

Kur'an mütercimlerinin çoğu, objektif değil tarafgir bir yaklaşımla tercümelelerini yapmışlardır. Öyle anlaşılıyor ki, dokuz yüzyıla yakın bir zamandır bu zihniyet hiç değişmeden devam etmiştir/etmektedir.

Mütercimlerin çoğu bu tarafgir yaklaşımını, Kur'an metni içerisinde tercümenin satıraraları arasında sergiledikleri gibi, özellikle tercümesinin başında yer verdikleri mukaddimede ve/veya dipnotlarda ortaya koymuşlardır. Buralarda verdikleri bilgilerde Kur'an'ın Allah'ın indirdiği bir kitap değil, onların iddiasıyla Muhammed'in uydurduğu bir metin olduğu; onun bu metni Tevrat ve İncil'den arakladığı ve bunları da çok kötü bir şekilde dizerek oluşturduğu hissini vermeye çalışmışlardır. O yüzden bunların çoğunda kapakta Kur'an isminin üst veya alt kısmında kendi alfabelerine göre Muhammed isminin yazıldığı görülüyor ki, bununla bu eserin yazarının Muhammed olduğu hissesi ettirilmek istenmiştir.

Bu çalışmada söz edilen iki eser (Angelika Neuwirth ve E.F. Saribconova'nın tercümeleleri) aynı zamanda birer tefsir mahiyetindedirler. Bilhassa Neuwirth'in çalışması oldukça dikkat çekici ve orijinal bir nitelik arz etmektedir. Saribconova'nın tefsiri ise klasik çizgide yapılmıştır. Ayrıca Saribconova'nın eserinde Kur'an'ın tamamı değil de belli bazı sûreler seçildiği ve bunların tercüme ve tefsiri yapıldığı halde burada zikrettik. Çünkü çalışmada Kur'an'ın büyük kısmına yer verilmiştir.

Bu araştırmada tespit edip inceleme ve/veya haklarında yazılanları okuma fırsatı bulduğumuz Kur'an tercümelelerinden bazıları tamamen klasik anlayışla; Batıda ortaya çıkan yeni okuma biçimleri göz ardı edilerek, daha ziyade lafız eksensiz yapılmışlardır. Başta kadınlarla ilgili olanlar olmak üzere anlaşılmasında ihtilaf bulunan âyetlerin nasıl doğru anlaşılması gerektiği üzerinde durmamışlardır. Dahası misyoner bakış açıları onları, bu âyetleri yanlış anlamaya zemin hazırlayacak şekilde çevirmeye sürüklemiştir. Buna karşılık Angela Neuwirth gibi bazı araştırmacılar, daha tarafsız ve objektif bir bakış açısıyla tercüme ve tefsire özen göstermişlerdir. Martha-Sculte Nafeh ise tercümesinde feminist ve modernist bir anlayış sergilenmiştir.

Gayrimüslim kadınların bu şekilde Kur'an'a ilgi duymaları, sadece ilgi duymayıp aynı zamanda büyük emek vererek onu kendi dillerine tercüme etmeleri dikkatleri celbeden bir husustur. Kur'an ekseninde bir emek ortaya koymaları açısından elbette takdire şayan bir davranış sergiledikleri söylenebilir ancak tarafgir, maksatlı ve oryantalist bir bakış açısıyla bunu yapmış olmaları göz ardı edilmemesi gereken bir husustur. Kadın-erkek Batılı gayrimüslimlerin Kur'an eksenli bu çalışmalarına karşılık, araştırmalarımızda erkek veya kadın Müslümanların bu konuda yeterli derecede Tevrat veya İncil'i tercüme faaliyetlerine giriştiklerine rastlamadık. Nuh Arslantaş'ın, Yahudi bir din âlimi olan Saadya Gaon'a (ö. 330/942) ait ve özgün dili Yahudi Arapçası olan *Tefsîru't-Tevrât bi'l-Arabiyye Tevrât (Tora) Tefsiri* adlı eseri Türkçeye tercüme etmiş olması (Türkiye Yazma Eserler Kurumu Baş-

kanlığı Yayınları, İstanbul, 2018, 2 cilt) çok önemli bir başlangıç olarak kabul edilebilir. Belki bundan sonra başka çalışmalar da söz konusu olur.

KAYNAKÇA

- Ahmed, Hamid Sayed Ekram. *Pragmatic Dimensions of Select English Translations of the Holy Quran*. Doktora Tezi, Aligarh Muslim University, 2017.
- Alvi, Anna - Hübsch, Alia. "et-Tenvîr fi'l-İslâm ve'l-Garb min Manzûri'l-Habîre el-İlmâniyye Angelika Neuwirth: İddiâu İftikârî'l-İslâm ile't-Tenvîr... Klişiyê Garbiyyun Kadîm". Qantara.de. 2014. <http://ar.qantara.de/content/ltnwyr-fy-İslm-wlgrb-mn-mnzwrlkhbyr-İlmny-nglyk-nwyfirt-d-ftqr-İslm-l-ltnwyrklyshyh-grby>.
- Alvi, Anna - Hübsch, Alia. "Interview with Angelika Neuwirth 'The claim that Islam lacks an Enlightenment is an age-old cliché'". Qantara.de. 2013. <http://en.qantara.de/content/interview-with-angelika-neuwirth-islam-as-a-culture-of-knowledge>.
- "Angelika Neuwirth". Wikipedia. 2020. https://en.wikipedia.org/wiki/Angelika_Neuwirth.
- Atamov, Mursal. Rus Dilinde Yayınlanan Kur'ân-ı Kerim Çevirilerinin Çeşitliliği Açısından İncelenmesi (Başarılı Bir Rusça Kur'an Çevirisinin Oluşturulmasına Katkı). Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2013.
- Avd, İbrahim. *el-Musteşrikûn ve'l-Kur'ân Dirâse li Tercemâti Neferin Mine'l-Müsteşrikîn el-Fransiyyîn ve Ârâihim fihi*. Kahire: Mektebetü Zehrâ, 2003.
- Aydar, Hidayet. "Dünya Dillerindeki Kur'ân Tercüme Üzerine İstatistiksel Bir Değerlendirme". *Tafsir Dergisi* 2/1 (2022), 15-84.
- Aydar, Hidayet. *Hanım Müfessirler*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2015.
- Aydar, Hidayet. "Kur'an-ı Kerim'i Tercüme Eden Bir Cariye: Fatma Zaida (ö. 1861'den Sonra) ve 'L'Alkoran Le Livre Par Excellence' Adlı Eseri". *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi* 20 (2022), 291-330.
- Aydar, Hidayet. *Kur'an-ı Kerim'in Tercümesi Meselesi*. İstanbul: Kur'an Okulu Yayıncılık, 1996.
- Aydar, Hidayet. "Kur'an'ı Tercüme Etmiş Olan Müslüman Hanımlar". *Dicle İlahiyat Dergisi* 25/2 (2022), 280-322.
- Benî Âmir, Muhammed Emin Hasen Muhammed. *el-Musteşrikûn ve'l-Kur'ân*. Ürdün: Dârü'l-emel li'n-neşr ve't-tevzî', 2003.
- Bundâk, Muhammed Salih. *el-Müsteşrikûn ve Tercemetü'l-Kur'âni'l-Kerîm*. Beyrut: Dârü'l-Âfâk, 1980.
- Derîd, Muhammed Abdulaziz Abdulkadir. Hareketü't-Tercemti'r-Rusiyye li Maânî'l-Kur'âni'l-Kerîm. Riyad: Merkezü't-Tefsîr li'd-Dirâsât el-Kur'âniyye, 2016.
- Dragouni, Olimpia. "Animal Sacrifice (Kurban) in Christian and Islamic Religious Texts from the Balkans as Means of Inter-Faith Communication and Division". *Tradition Dans La Communication Et Dans La Culture Spirituelle De L'europe Du Sud-Est (droit, Économie, Sciences Naturelles, Art, Littérature, Langue) Symposium International*. ed. Vera Bitrakova Grozdanova, - Luan Starova - Râzvan Theodorescu - Alexandre Kostov - Victor Friedman - Tatjana Krizman Malev - Eyüp Kul. 1616-184. Ohrid: Macedonian Academy of Sciences and Arts, 2018.
- Eggen, Nora S. "On the Preiphery Translations of the Qur'ân in Sweden, Denmark and Norway". *Routledge Handbook of Arabic Translations*. ed. Sameh Hanna - Hanem Farahaty - Abdel-Wahab Khalifa. 65-80. London: Routledge, 2019.
- "Ellen Wulff". wikidata. ts. <https://www.wikidata.org/wiki/Q50821857>.
- Ethem, Mürsel. "Rusça Kur'an Çevirilerinin Tanıtımı ve Çeşitliliği Açısından İncelenmesi - II (Arapçadan Rusçaya Yapılan Kur'an Çevirileri)". *Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi* (UKSAD) 2/2 (2016), 196-220.
- Gözeler, Esra - Marx, Michael - Kiltz, David - Kouriyhe, Yousef - Koloska, Hannelies - Schmid, Nora K. "Corpus Conanicum Projesi: Kur'an'ı Geç Antik Döneme Ait Bir Metin Olarak Okumak". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 53/2 (2012), 219-253.
- Gazâlî, el-Hevârî. *Denise Masson*. Mağrib: Merkez es-Sakâfi li'l-Kitâb, 2019.
- Halil, Cihad Bilal. *Medresetü'l-İstîşrak el-Yûnâniyye ev Nazratuhâ fi'd-Dirâsâti's-Şer'iyye el-İslâmiyye Hilâle Karneyn et-Tasi' Aşer ve'l-İsrîn el-Milâdiyyeyn Dirâse Tahlîliyye Nakdiyye*.

- Câmiatu'l-İmam Muhammed b. Suûd el-İslâmiyye, Doktora Tezi, 1423.
- Hamidullah, Muhammed. *Kur'an-ı Kerim Tarihi*. çev. Salih Tuğ. İstanbul: İFAV Yayınları, 1993.
- Haroun, Yazid. "When women and men collaborate to translate the Qur'an: An 'interactive' approach". *Parallèles* 34/1 (2022), 180-192.
- Hasanoviç, Azra. "Prevoditeljice Kur'ana: Ellen Wulff i Laleh Bakhtiar". Bosanska Sumeja. 2018. <https://bosanskasumeja.com/prevoditeljice-kurana-ellen-wulff-i-laleh-bakhtiar/>.
- Hassen, Rim. "English Translation of the Quran by Women: The Challenges of 'Gender Balance' in and Through Language". *MonTI. Monografías de Traducción e Interpretación*. 3 (2011), 211-230.
- Hassen, Rim. *English Translations of the Quran by Women: Different or Derived?* Doktora Tezi, University of Warwick, 2012.
- Hassen, Rim. "From a Slave to a Translator: Conflicts and Mediation in Fatma-Záida's Translation of the Quran". *Literary Translation and Cultural Mediators in "Peripheral" Cultures*. ed. Diana Roig-Sanz - Reine Meylaerts. 211-234. Cham: Springer International Publishing, 2018.
- Hassen, Rim. "Kur'an'ın Kadınlar Tarafından İngilizce Tercümesi: Dilde ve Dil Vasıtasıyla 'Cinsiyet Dengesini' Sağlama Konusunda Karşılaşılan Zorluklar". *Tefsir Araştırmaları Dergisi*. çev. Fezza Çelik 4/2 (2020), 631-654.
- Hassen, Rim - Şerban, Adriana. "Translation of Religious Writings". *An Encyclopedia of Practical Translation and Interpretation*. ed. Chan Sin-Wai. 1/325-350. Honk-Kong: The Chinese University of Hong Kong, 2018.
- HØGEL, Christian. "An early anonymous Greek translation of the Qur'an The fragments from Niketas Byzantios' Refutatio and the anonymous Abjuratio [Una traducción griega anónima temprana del Corán. Los fragmentos de la Refutatio de Nicetas de Bizancio y la Abjuratio anónima]". *Collectanea Christiana Orientalia*. 7 (2010), 65-119.
- İsrafilova, Faima. *Rusça Kur'an Çevirilerine Karşılaştırmalı Bir Bakış*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2015.
- Khan, Shair Ali - Jahantab, Zakira - Nazir, Nargis - Siddiq, Arif. "Women Contributions in Translating Islamic Books: A Criticaltextual Translational Analysis". *Palarch's Journal Of Archaeology Of Egypt/Egyptology* 18/8 (2021), 5004-5018.
- Kulieva, Elvira. "Qur'an Translation Of The Week #76: Not Poetry But Rhyming Prose- Koran: Perevod S Arabskogo I Kommentarii By Betsy Shidfar (1928-1993)". *GloQur The Global Qur'an*. 29 Ekim 2021. <https://gloqur.de/quran-translation-of-the-week-76-not-poetry-but-rhyming-prose-koran-perevod-s-arabskogo-i-komentarii-by-betsy-shidfar-1928-1993/>.
- "Kuran çevirilerinin listesi". Stringfixer. Erişim: 16 Haziran 2022. http://stringfixer.com/tr/Gerrans,_S.
- Külünk, Sema Üstün. "The uncharted experience of women translators of the Qur'an in Turkey". *Parallèles* 34/1 (2022), 141-151.
- Mansûr, Târık - Sâlim, Nehâ Abdu'l-Al. "el-Bîzantiyyûn ve Tercemetu'l-Kur'ân'l-Kerîm ile'l-Yûnâniyye fi'l-Karni't-Tâsi' el-Milâdi: el-Cüz' es-Selâsün Nemûzecen". *Journal of Medieval and Islamic History* 8 (2013), 83-130.
- Masson, Denise. *Le Coran*. Paris: Bibliotheque de la Pleiade, ts.
- Molla Salehi, Hekmatollah - Koutlaki, Sofia A. "Quranic Translation in Greek: Challenges and Opportunities". *Conference: International Conference for Quranic Translation, At Allameh Tabatabaei University, Tahrán, 2014*.
- Mollasalihi, Hikmetullah - Kutlaki, Sofiya. "Tercemehây-i Kur'ân bi zibân-i Yûnânî". *Tercemân-ı Vahiy*. 38 (2017), 23-43.
- Muhammed, Fethullah. *et-Tercemât el-İstîsrâkiyye li'l-Kur'âni'l-Kerîm Dirâse li Tercemetey Regis Balcher ve Jacque Berque li Maâni'l-Kur'âni'l-Kerîm ile'l-Fransiyye*. Cezayir: Câmiatü'l-Ceylâlî, Doktora Tezi, 2015.
- Muleyke, Seriser. *Tercemetü Maâni'l-Kur'âni'l-Kerîm İnde Denise Masson -Dirâse tathîkiyye-*. Cezayir: Câmiatu Vehrân, Yüksek Lisans Tezi, 2011.
- Neuwirth, Angelika. "Kur'an'ın Geç Antik Dönem Epistemik Dünyasında Konumlandırılması". *Kur'an'ı Anlama Yolunda Kuramer Konferansları - 1*. ed. Yusuf Şevki Yavuz. çev. Hamiyet

- Bayram - Aliye Uzunlar. 285-301. İstanbul: KURAMER Yayınları, 2017.
- Neuwirth, Angelika. "Orientalism in Oriental Studies? Qur'anic Studies as a Case in Point". *Journal of Qur'anic Studies* 9/2 (2007), 115-127.
- Neuwirth, Angelika. "Qur'an and History - a Disputed Relationship. Some Reflections on Qur'anic History and History in the Qur'an". *Journal of Qur'anic Studies* 5/1 (2003), 1-18.
- Neuwirth, Angelika. "Tartışmalı Bir İlişki Biçimi Olarak Kur'an ve Tarih: Kur'an Tarihi ve Kur'an'da Tarih Üzerine Bazı Tespitler". *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. çev. Merve Palancı - Zakir Demir. 49 (2020), 327-350.
- Neuwirth, Angelika. "Two Views of History and Human Future: Qur'anic and Biblical Renderings of Divine Promises". *Journal of Qur'anic Studies* 10/1 (2008), 1-20.
- Nûr, Ali. "et-Tercemetü'l-Yûnâniyye li Maâni'l-Kur'âni'l-Kerîm". *en-Nedevetü'l-Âlemiyye Havle Tercemeti Maâni'l-Kur'âni'l-Kerîm*. İstanbul: IRCICA Yayınları, 1395.
- Pink, Johanna. "Qur'an Translation Of The Week #68: Islamicising A Non-Muslim's Qur'an Translation: From Paris To Beirut (And Back?)". *Gloqur The Global Qur'an*. 2021. <https://gloqur.de/quran-translation-of-the-week-68-islamicising-a-non-muslims-quran-translation-from-paris-to-beirut-and-back/>.
- Radwan, Tareq. *Tercemetü Maâni'l-Kur'âni'l-Kerîm ile'l-lügati'l-Yûnâniyye Beyne Muavvikâti'l-Hitâb el-İstişrâkî ve Darûrât Hatmiyye el-Ma'rûfe*. Mısır: Camiatü'l-Ezher, 2018.
- Rıdvan, Ömer b. İbrahim. Ârâû'l-Müsteşrikîne Havle'l-Kur'âni'l-Kerîm ve Tefsirihî Dirâse ve Nakd. Riyâd: Dârü't-Tiybe, ts.
- Rıdvan, Tarık. "Tercemetü maâni'l-Kur'âni'l-Kerîm ile'l-lügati'l-Yûnâniyye beyne muavvikâti'l-hitâb el-istişrâkî ve darûrât hatmiyye el-ma'rûfe...(Translation of The Meanings of The Holy Quran Into Greek Between Obstacles of Orientalist Discourse and Inevitable Necessities of Knowledge...)" *Evrâk Klasikiyye*. 15 (2018), 149-265.
- Sanni, Amidu Olalekan. "Book Reiview The Qur'an in Context: Historical and Literary Investigations into the Qur'anic Milieu Edited by Angela Neuwirth, Nicolai Sinai and Michael Marx (Leiden and Boston, MA: Brill, 2011), VII þ 864 pp. Price HB E218.00. EAN 978-0004176881; PB E49.00. EAN 978-9004211018". *Journal of Islamic Studies*. 2 (2015), 1-6.
- Shovkhalov, İsmail. *Kur'an-ı Kerim'in Rusça Tercümeleri (Mana Doğruluk Bakımından Değerlendirilmesi)*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006.
- Şatâre, Semîr. "Danmarkiyye Gayru Muslime Tütercimü Maâni'l-Kur'âni'l-Kerîm". aljazeera.net. 2006. <https://www.aljazeera.net/news/cultureandart/2006/11/13/%D8%AF%D8%A7%D9%86%D9%85%D8%A7%D8%B1%D9%83%D9%8A%D8%A9-%D8%BA%D9%8A%D8%B1-%D9%85%D8%B3%D9%84%D9%85%D8%A9-%D8%AA%D8%AA%D8%B1%D8%AC%D9%85-%D9%85%D8%B9%D8%A7%D9%86%D9%8A>.
- Ulbricht, Manolis. "et-Tercemetü'l-ûlâ li'l-Kur'âni'l-Kerîm 8/9 m. Fî sicâli Nikitas el-Bizansi (el-Karn 9 m.) maa'l-İslâm b'ismi Tefnîdu'l-Kur'ân". *Chronos Revue d'Histoire de l'Université de Balamand* 25 (2012), 33-58.
- Uspenskaya, N. A. "O Betsy Yakovlevna Şifdar (Betsy Yakovlevna Şifdar Hakkında)". *Bibliotheca Islamica Betsy Shidfar Kazan (volga Region) Federal University Institute of Oriental Studies Islamic Studies Department The System of Images in Classical Arabic Literature of the Vi-Xii Centuries*. 12-22. Moscow: Mardjani Publishing House, 2011.
- Yüksel, Edip - Shaiban, Layth Saleh - Nafeh, Martha Schulte. "Quran: A Reformist Translation (Koran, Kuran in Modern English)". amazon. 2019. <https://www.amazon.com/Quran-Reformist-Translation-Modern-English-ebook/dp/B004477YKY>.
- Zaida, Fatma. *L'Alkoran! Le Livre par excellence Traduction textuelle de l'arabe*. Lisbonne: Imprimerie dela Societe typographique Franco-Portugaise, 1861.
- "Θρησκευτικά - Θεολογικά: Κοράνι / - Παλαιοβιβλιοπωλείο Ερατώ". Erişim: 01 Temmuz 2022. <https://eratobooks.gr/index.php/thematikes/diafores-katigories-2/thrskteutika/12272/%CE%BA%CE%BF%CF%81%CE%AC%CE%BD%CE%B9.htm>.
- "Κοράνιο". [Wikipeidiæia](https://el.wikipedia.org/w/index.php?title=%CE%9A%CE%BF%CF%81%CE%AC%CE). 2022. <https://el.wikipedia.org/w/index.php?title=%CE%9A%CE%BF%CF%81%CE%AC%CE>

- %BD%CE%B9%CE%BF&oldid=9322101.
 “ΛΑΜΠΟΡΓΚΙΝΙ: ΜΙΝΑ ΖΩΓΡΑΦΟΥ... Ένας θρύλος του βιβλίου... ΜΙΑ ΜΕΤΑΦΡΑΣΤΡΙΑ ΟΛΚΗΣ... και όχι μόνο...” ΛΑΜΠΟΡΓΚΙΝΙ. 2020. http://akrat.blogspot.com/2020/03/blog-post_27.html.
- “Μίνα Ζωγράφου-Μεραναίου”. Online Compendium των ελληνογερμανικών διασταυρώσεων. Erişim: 04 Temmuz 2022. <https://comdeg.eu/el/biogramm/mina-zografou-meraneou-%ce%bc%ce%af%ce%bd%ce%b1-%ce%b6%cf%89%ce%b3%cf%81%ce%ac%cf%86%ce%bf%cf%85-%ce%bc%ce%b5%cf%81%ce%b1%ce%bd%ce%b1%ce%af%ce%bf%cf%85/>.
- “Πέρσα Κουμούτσι”. Βικιπαίδεια. 2020. https://el.wikipedia.org/w/index.php?title=%CE%A0%CE%AD%CF%81%CF%83%CE%B1_%CE%9A%CE%BF%CF%85%CE%BC%CE%BF%CF%8D%CF%84%CF%83%CE%B7&oldid=8485558.
- “Πέρσα Κουμούτσι: Η συγγραφέας και μεταφράστρια που απέσπασε διεθνές βραβείο από το Κατάρ -Η προσφορά της”. iefimerida.gr. 2022. <https://www.iefimerida.gr/politismos/persa-koymoytsi-apespase-brabeio-apo-katar>.
- “ΤΙΤΛΟΣ - Βιβlionet”. biblionet.gr. 2006. <https://biblionet.gr/titleinfo/>.
- “Το Κοράνι”. Bookia. Erişim: 10 Temmuz 2023. <https://www.bookia.gr/index.php?action=book&bookid=126120&booklabel=%CE%A4%CE%BF%20%CE%9A%CE%BF%CF%81%CE%AC%CE%BD%CE%B9>.
- ШАРИПОВА, Р.М. - САРИБЖАНОВА, А.В. КОММЕНТАРИИ К КОРАНУ. 2 Cilt. Москва: Издатель Воробьев, 2011.

 Etik Beyan / Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

 Yazar(lar) / Author(s): Hidayet Aydar.

 Finansman / Funding: Yazar(lar), bu araştırmayı desteklemek için herhangi bir dış fon almadıklarını kabul eder(ler). / The authors acknowledge that they received no external funding in support of this research.